

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Bakalářská práce

***Zlatý kompas / Jeho temné esence: Analýza dvou
adaptací v kontextu dobové produkce žánru
fantasy***

Karolina Matějková

Katedra divadelních a filmových studií

Vedoucí práce: Mgr. Michal Sýkora, Ph.D.

Studijní program: Filmová studia / Televizní a rozhlasová studia

Olomouc 2024

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma *Zlatý kompas / Jeho temné esence: Analýza dvou adaptací v kontextu dobové produkce žánru fantasy* vypracovala samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato bakalářská práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Datum

.....

podpis

Ráda bych touto cestou vyjádřila poděkování *Mgr. Michalu Sýkorovi, Ph.D.* za jeho cenné rady, schopnost pomoci usměrnit mé myšlenky a trpělivost při vedení bakalářské práce. Rovněž bych chtěla poděkovat *Mgr. Barboře Kapláňkové* za vstřícnost a pomoc při získání potřebných informací a podkladů. Jsem také vděčná za odborné konzultace ze strany *Mgr. Anny Bílé* ke kontextu televizního prostředí.

Obsah

Úvod	1
1. Metodologie	3
2. Vyhodnocení literatury.....	6
3. Fantasy	9
3.1. Definice žánru fantasy.....	9
3.2. Kritika a přijetí	12
4. Sociálně-historický kontext.....	14
4.1. Knižní trilogie <i>Jeho temné esence</i>	14
4.1.1. Philip Pullman	14
4.1.2. <i>Zlatý kompas</i> (1995).....	15
4.1.3. Kontroverze a přijetí.....	16
4.2. Filmová adaptace <i>Zlatý kompas</i> (2007)	18
4.2.1. Kontext fantasy tvorby v Hollywoodu	18
4.2.2. Produkční historie <i>Zlatého kompasu</i> (2007).....	20
4.3. Televizní série <i>Jeho temné esence</i> (2019–2022).....	23
4.3.1. Kontext fantasy v televizi.....	23
4.3.2. Produkční historie <i>Jeho temných esencí</i> (2019–2022).....	26
5. Přijetí a vnímání obou adaptací	28
5.1. Komerční úspěch.....	28
5.2. Kontroverze.....	30

5.3. Divácká očekávání	32
Závěr.....	37
Seznam použitých pramenů, literatury a zdrojů	39
Prameny	39
Literatura	39
Odborné práce	40
Zdroje..	40

Úvod

V bakalářské práci se budu věnovat analýze a komparaci dvou adaptací *Zlatého Kompasu / Jeho temných esencí*. Mým cílem je tyto dvě adaptace uvést do kontextu filmové a televizní tvorby v době vzniku s ohledem na produkci žánru fantasy v obou médiích. Pomocí přijetí a vnímání vybraných adaptací se budu snažit poukázat jak na změny kulturní, tak i ideologické a společenské. K mému předmětu zkoumání jsem zvolila metodologii, která bude primárně vycházet z knihy *Teória adaptácie* od Lindy Hutcheonové. Pro moji práci mě nejvíce zajímají její výzkumné otázky, kterými jsou *kde, kdy a jak*. Pro správné pochopení žánru fantasy a vhodné terminologie využiji primárně současné odborné knihy od Alexandera Sergeanta *Encountering the Impossible: The Fantastic in Hollywood Fantasy Cinema* a *Fantasy Film: A Critical Introduction* od Jamese Walterse. Ve vyhodnocení literatury se budu věnovat jak odborným knihám, z kterých čerpám metodologický základ, tak i odborným textům a textům publicistického rázu k pochopení kontextu jednotlivých adaptací.

Adaptovanou knižní sérii *Jeho temné esence* a spisovatele Philipa Pullmana představím v sociokulturním kontextu. Zde se zaměřím na první díl *Zlatého kompasu* (1995), z kterého primárně obě adaptace vycházejí. Jde o fantasy, které se odehrává na pomezí paralelních světů. Kromě fantaskních prvků a postav zde nalezneme i filozofické myšlenky o existenci duše a nezvratného osudu. Uvedu i některé kontroverze, které Pullmanovy knihy provázejí. V dalších podkapitolách se budu věnovat samotným adaptacím, a to filmu *Zlatý kompas* (2007) a první řadě seriálu *Jeho temných esencí* (2019–2022). Filmovou adaptaci režíroval Chris Weitz pod americkým studiem New Line Cinema. Pozdější seriálová verze *Jeho temných esencí* vznikla díky mezinárodní spolupráci mezi televizními stanicemi a společnostmi BBC a HBO. Jde mi nejprve o představení kontextu dané doby s ohledem na percepci žánru fantasy a jeho produkci a následné vložení adaptací do tohoto prostředí. Díky tomu budu moci zkoumat určitá kreativní rozhodnutí a přístupy, které mohly v rámci dané doby tvorbu ovlivnit.

V kapitole o přijetí a vnímání obou adaptací se zaměřím opět na kontext dané doby. Budu se věnovat takovým kategoriím, jež jsou v rámci pochopení obou adaptací podstatné. Jde mi zde opět o kontext fantasy žánru a zároveň i okrajově o kontext vztahu mezi oběma adaptacemi v rámci jejich přijetí diváky a kritikou. Opomenout nelze ani vývoj technologií a odlišné pohledy na kontroverze provázející adaptace Pullmanovy trilogie. Tato část bude

převážně vycházet z publicistických textů a odborných kritik. Většina literatury a zdrojů je v anglickém jazyce, z tohoto důvodu využiji vlastní překlad.

V závěru práce bych ráda shrnula všechny části výzkumu a určila nejvýznamnější změny, k nimž v rámci produkce fantasy s ohledem na zvolené adaptace došlo. Chtěla bych zde potvrdit neustálý vývoj tohoto fluidního žánru a jeho úzký vztah s knižními předlohami, s kterými většinou pracuje. Mojí hypotézou je to, že adaptace *Jeho temné esence* se významně mění jak s ohledem na kontext tvorby v médiích, tak i s vývojem fantasy žánru obecně. Bude mě zajímat, kolik z těchto změn se týká právě příslušnosti díla k fantasy.

1. Metodologie

Metodologicky budu vycházet z teorie adaptace Lindy Hutcheonové. V knize *Teória adaptácie* se zabývá kontextem adaptací a jejich odlišnými způsoby prezentace v různých médiích. Neomezuje se pouze na film, jak tomu je u jiných teoretiků. Kritizuje stará adaptační studia a pokouší se adaptaci vložit do intertextuálního pojetí.¹ Z toho důvodu se v knize zabývá nejen procesem adaptace a literatury, ale i dalšími médii, jako je televize, rozhlas, divadlo či videohry. Zkoumá specifčnost médií a věnuje se jejich odlišným formám.

Kniha je rozdělena do několika kapitol, jež se zabývají základními otázkami adaptace. V první kapitole *Začátek k úvahám adaptace* nalezneme soupis hlavních otázek, na které se ptát při adaptování, stejně tak jak na ni pohlížet v různých podobách. Můžeme se zabývat jak samotným produktem, tak i jejím procesem. V kapitole 2: *Co? (Formy)* se objevují tři důležité pojmy, kterými jsou *telling*, *showing* a *interaction*.² Jde o odlišné překódování adaptované tvorby podle konvencí daného média.³ Tyto pojmy jsou podstatné při analyzování adaptačního procesu, k jeho pochopení a určení vyjadřovacích možností jednotlivých médií. Třetí kapitola se věnuje otázce *kdo*, neboli kdo je a proč je adaptátorem dané tvorby. Každý adaptátor, v našem případě můžeme například hovořit o režisérovi, který adaptuje knihu, se staví k adaptovanému textu v odlišných pozicích vůči původnímu dílu.⁴ Proč se rozhodl adaptovat? Stojí za tím ekonomická stránka či snaha o obohacení kulturního kapitálu? V kapitole 4: *Jak?* se Hutcheonová zabývá obecnstvem a jakým způsobem nahlíží na adaptaci. Diváci si odnášejí různé prožitky, nalezneme zde rozdíly mezi informovaným a neinformovaným obecnstvem či různé způsoby zapojení, jež určitá média mohou nabídnout. Příkladem by byl divák, který se bude jinak chovat při hraní počítačové hry než při sledování filmu v kinosále.

Pátá kapitola je pro moji práci velmi důležitá. Hutcheonová se zde věnuje otázkám *kde* a *kdy*. V tomto případě se jedná o kontext vzniku adaptace, který nemůžeme oddělit od konkrétního času a prostoru.⁵ To je pro adaptaci podstatné. I když se témata opakují a variace příběhu se napříč různými verzemi podobají, nelze je vyjmout z kontextu daného místa vzniku

¹ HUTCHEON, Linda. *Teória adaptácie*. Brno: Janáčkova akademie múzických umění v Brně, 2012. ISBN 978-80-7460-027-2. s. 9

² V práci budu používat pojmy *telling*, *showing* a *interaction* v anglickém jazyce, protože jejich význam je tímto způsobem lépe zachován a neexistuje pro ně terminologicky přesný či vhodný český překlad.

³ HUTCHEON, Linda a Miroslav KOTÁSEK. *Co se děje při adaptaci?* Iluminace. 2010, 22(1). s. 23

⁴ HUTCHEON, Linda. *Teória adaptácie* s. 95

⁵ Tamtéž, s. 149

a také kultury.⁶ Adaptátoři se proto budou vždy vyrovnávat s aktualizováním doby vyprávění a pokoušet se najít pro svoje obecenstvo současné rezonance.⁷ Věnuje se zde i transkulturní adaptaci. Jedná se o častý fenomén, kdy je tvorba uzpůsobena pro širší obecenstvo z odlišných kultur. To je i jev, který se propsal do podoby mnou vybraných adaptací. Na tvorbě audiovizuálních děl se plně nebo jen částečně podílela americká produkce a jejich cílem bylo zaujmout co nejširší rozpětí diváků z celého světa. Propagace nemířila pouze na americký trh, ale důležitou cílovou skupinou se zde stala i Velká Británie a zbytek Evropy. Proto mohu tvrdit, že se v obou případech jedná o transkulturní adaptaci.

Z důvodu interdisciplinarity tématu bakalářské práce, kdy mezi sebou komparuji dvě odlišná média, kterými je film a televize, se přístup Lindy Hutcheonové k adaptačním studiím jeví jako ideální. Zaměřuji se na srovnání filmové adaptace *Zlatého kompasu* (2007) z produkce studia *New Line Cinema* a první série *Jeho temných esencí* (2019–2022) od HBO a BBC. Nebudu se věnovat komparativní analýze mezi literární předlohou a audiovizuálními adaptacemi. Stejně tak se nebudu zabývat věrností vůči původní knize *Zlatý kompas*, neboť je tento koncept zastaralý a jde o součást již neaktuálních adaptačních studií.⁸ Jde mi o zkoumání daného kontextu doby, jak v rámci historického vývoje filmu v Hollywoodu na počátku 21. století, tak změny v televizní distribuci a nástupu VOD služeb.

Kromě historických změn v samotných médiích budu tuto tvorbu vkládat do kontextu žánru fantasy. Literární předloha je řazena do této žánrové kategorie, stejně jako obě adaptace. Z tohoto důvodu bude část práce věnovaná definici fantasy žánru. V tradičních žánrových studiích se většina teoretiků definici či zkoumání žánru fantasy vyhýbá. Autoři jako Barry Keith Grant či Rick Altman se mu ve svých knihách nevěnují vůbec nebo pouze v rozmezí několika řádků.⁹ Budu se zde proto opírat o odborné knihy Jamese Walterse, Alexandra Sergeanta, Leslie Stratynerové a Jamese R. Kellera. Ti se věnují fantasy žánru jak v jeho literární, filmové, tak i televizní podobě. Zkoumají nejen jeho definici, ale také i dobový kontext a produkci. Proto jejich knihy využiji k zodpovězení otázek z adaptační teorie Hutcheonové a lepšího pochopení podoby, kterou obě novodobé adaptace *Jeho temné esence* mají vůči svému žánru. Ke kvalitnějšímu překladu terminologie některých autorů a lepšímu pochopení určitých definic

⁶ HUTCHEON, Linda. *Teória adaptácie*. s. 150

⁷ Tamtéž, s. 149

⁸ HUTCHEON, Linda. *Teória adaptácie*.

⁹ WALTERS, James. *Fantasy Film: A Critical Introduction*. New York: Berg publishers, 2011. ISBN 978-1-84788-308-7. s. 4-5

v českém jazyce se budu odkazovat i na knihu *Na rozhraní světů* od Terezy Dědinové, která má své základy v literárním pojetí tohoto žánru.

Nesmím však ani opomenout kontext v rámci samotných produkčních studií, kterými jsou New Line Cinema, HBO a BBC. Abych lépe pochopila i kontext těchto studií, budu v této části čerpat z prací Amandy D. Lotzové, která se věnuje historii televize a nástupu internetu, a Shannon Wells-Lassagneové, jež se zaměřuje na televizní a seriálové adaptace.

Postupný vývoj a změna ve vnímání obou adaptací diváky i kritiky je poslední částí této práce. Kromě kontextu komerčního úspěchu k plné analýze budu používat převážně dobová on-line periodika či články. Nejedná se samozřejmě o ideální přístup, neboť mi tento postup neumožňuje prozkoumat zážitky spojené přímo s diváky. Připadá mi ale důležité určit změny v podobě obou adaptací očima kritiků a recenzentů, neboť se jedná o informované diváky v rámci toho, jak mají na film a televizi nahlížet.

2. Vyhodnocení literatury

Teória adaptácie od Lindy Hutcheonové je základním pilířem metodologie této bakalářské práce a teoretického pohledu k problematice adaptací. Autorka zde přichází se širokým vnímáním pojmu *adaptace*. Nazývá ji jak samotným procesem, kdy se dílo transformujeme pomocí specifických kódů daných médií do jiných podob a zároveň je to i označení pro finální tvorbu. V knize přichází i s vlastní terminologií, která se dá aplikovat na odlišná média. Je stále uchopitelná i pro studium filmových adaptací, ale protože se jedná o knihu zabývající se komplexním pojetím adaptace, dostávají některá média více, či méně prostoru. Příkladem je rozhlas, kterému je věnováno jen několik stránek a autorka jej dopodrobna nezkoumá.¹⁰ Filmová a televizní adaptace je v *Teória adaptácie* terminologicky kvalitně uchopena a k účelům této práce je dobře aplikovatelná.

Definicí, historií a vnímáním fantasy kritikou a společností se věnuje James Walters ve své knize *Fantasy Film: A Critical Introduction*. Podle jeho definice fantasy se jedná o takový žánr, který nám zobrazuje sérii událostí, které by se podle jasné logiky, nemohly nikdy objevit v naší žité realitě.¹¹ Zároveň ale tvrdí, že jasná definice žánru není možná. Fantazii v sobě, dle jeho názoru, obsahuje každý fikční film. Kritizuje teoretiky věnující se žánrovým studiím, jako je Altman či Grant, že fantasy žánru nevěnují dostatečnou pozornost nebo jen okrajově, i přes to, jak populárním žánrem v Hollywoodu a ve světě je. Přičítá to jeho nejasné definici. Odsuzuje postoje kritiky k fantasy, jako něčemu, co nemá cenu zkoumat a je mířeno dětem. Tato kniha dopodrobna zkoumá historický kontext žánru ve filmu, stejně jako jeho kritickou reflexi.

Dalšími autory, kteří se věnují fantasy filmu, převážně jeho současné tvorbě, jsou Leslie Stratynerová a James R. Keller s knihou *Fantasy Fiction into Film Essays*. Ti považují fantasy fikci za provokativní téma, kterému má cenu se v odborné sféře věnovat.¹² Spíše, než obsáhlým historickým souhrnem je kniha tvořena případovými studii. Ať se jedná o interpretaci Jacksonovy trilogie *Pán prstenů* (2001–2003) nebo kulturní narativy disneyovské *Marry Poppins* (1964). Neomezují se zde pouze na americké fantasy filmy, ale nalezneme zde i odbornou esej o japonském režisérovi Hajao Mijazakim a filmu *Zámek v oblacích* (2004).¹³ Kvůli specifickému výběru témat jsou eseje úzkým náhledem do fantasy, spíše než zkoumáním

¹⁰ HUTCHEON, Linda. *Teória adaptácie*. s. 54

¹¹ WALTERS, James. *Fantasy Film: A Critical Introduction*. s. 1

¹² STRATYNER, Leslie; K. KELLER, James. *Fantasy Fiction into Film: Essays*. North Carolina: McFarland & Company, 2007. ISBN 978-0-7864-3057-4. s. 1–5

¹³ Tamtéž

obecných problémů jako tomu bylo u Jamese Walterse. Pro tuto práci čerpám z odborných esejí věnujících se filmové trilogii *Pána prstenů* (2001–2003), filmu *Letopisy Narnie: Lev, čarodějnice a skříň* (2005) a kontextu dané doby v Hollywoodu. *Pán prstenů* představuje důležitý fenomén, který přispěl k odlišnému pohledu na fantasy a zároveň je i v knize teoreticky obsáhle prozkoumán z různých úhlů. Další kniha s podobným přístupem k fantasy je *The Fantasy Film: New Approaches to Film Genre* od Katherine A. Fowkesové. Skládá se z případových studií a odborných esejí vybraných filmů. Reaguje zde na některé výše zmíněné teoretiky a přináší další definici fantasy žánru. Stejně tak se věnuje stručné historii žánru a jeho současné podobě, čehož ve své práci využiji.

Alexander Sergeant se ve své knize *Encountering the Impossible: The Fantastic in Hollywood Fantasy Cinema* věnuje kontextu fantasy filmů v Hollywoodu. Díky tomu, že kniha vyšla v roce 2021, zde najdeme i zmínky o novějších dílech. Sergeant ve své terminologii upozorňuje na rozdíl ve fantazii jako žánru a fantazii jako procesu představivosti.¹⁴ Stejně jako James Walters zkoumá definici a co přesně je fantaskní. Rozděluje následně historická období žánru do čtyř kapitol, kdy pro moji práci je nejdůležitější ta zabývající se fantasy filmem v rozmezí let 1992–2018 pojmenovaná *Interpreting the Fantastic: Contemporary Fantasy Cinema and Symbol Formation*.¹⁵ Pro kontext mnou zvolených adaptací *Jeho temných esencí* je tato kapitola důležitým pilířem v kontextu dané doby. V závěru knihy se i kromě Hollywoodu zmiňuje o zahraniční produkci fantaskních filmů a jaký vliv na ně americký trh má.

Knihou Philip Pullman, *Master Storyteller: A Guide to the Worlds of His Dark Materials* od Claire Squiresové mi poslouží primárně k pochopení tvorby spisovatele Philipa Pullmana. Věnuje se kontextu knižní série *Jeho temné esence*, ale neopomíjí ani intertextualitu práce či kritiku organizovaného náboženství. Okrajově se dotýká dalších adaptací, převážně filmové a divadelní. Kniha vyšla v roce 2006, z toho důvodu neobsahuje nic k televizní adaptaci.

Případný další kontext k tvorbě studia New Line Cinema bez ohledu na fantasy čerpám i okrajově z knihy *Maverick Movies: New Line Cinema and the Transformation of American Film*. Jedná se o knihu zabývající se kompletní historií studia New Line Cinema a jeho následného strmého pádu, na němž má svůj podíl právě i filmová adaptace *Zlatý kompas* (2007).

¹⁴SERGEANT, Alexander. *Encountering the Impossible: The Fantastic in Hollywood Fantasy Cinema*. New York: State University of New York Press, 2021. ISBN 978-14-3848-459-4 s. 11–32

¹⁵SERGEANT, Alexander. *Encountering the Impossible: The Fantastic in Hollywood Fantasy Cinema*. s. 175–218

Knihou *We Now Disrupt This Broadcast: How Cable Transformed Television and the Internet Revolutionized It All* od Amandy D. Lotzové se zabývá vývojem televize a jakým způsobem ji silně ovlivnil nástup internetu společně se vznikem VOD služeb. Pro tuto práci je velmi podstatná kapitola o úspěchu *Hra o trůny* (2011–2019) s názvem *Game of Thrones Introduces the Global Blockbuster*.¹⁶ Tato série ovlivnila televizní diváctví pomocí internetu a možnosti přístupu i mimo Ameriku a Evropu.¹⁷ Jedná se taky o důležitý milník v produkci fantasy žánru v televizi. Nastolila novou dobu pro nelegální pirátství, stejně jako pohled na financování vysoko rozpočtových seriálů v TV.¹⁸ Kapitola je pro moji práci důležitá z hlediska kontextu on-line streamovacích služeb a vzestupu tvorby HBO právě na této platformě.

Kromě odborných knih ve své práci využiji i studie jiných studentů, zabývajících se podobnému tématu jako je moje bakalářská práce. *The Golden Compromise – A reception study of the film adaptation based on His Dark Materilas: Norther Lights* od Lucy Kristine Østmannové je skvělým souhrnem kritického přijetí obou adaptací s obsáhlým a kvalitním přístupem. Její poznatky a zdroje využiji ke komparativní analýze a určení nejpodstatnějších odlišností mezi oběma adaptacemi v rámci kontextu fantasy tvorby a doby jejich vzniku. Cileme Aroha Venkateswarová se naopak ve své práci *Exploring the ‘Spirit’ and ‘Matter’ of Television Adaptation in His Dark Materials* věnuje pouze televizní adaptaci *Jeho temné esence* (2019–2022). Její práce dobře shrnuje nejdůležitější změny v produkci televizních adaptací a změn v televizní tvorbě obecně. Proto mi její poznatky dobře poslouží k určení správného kontextu tvorby v televizním prostředí jako neustále se vyvíjejícím médiu i s ohledem na multiplatformní éru.

¹⁶ LOTZ, Amanda D. *We Now Disrupt This Broadcast: How Cable Transformed Television and the Internet Revolutionized It All*. s. 141–148

¹⁷ Tamtéž

¹⁸ Tamtéž

3. Fantasy

3.1. Definice žánru fantasy

Jedná se o transmediální žánr,¹⁹ proto k jeho kategorizování budu používat jak literární definici, tak i filmovou a televizní. Fantasy můžeme objevit i v dalších médiích jako je malba či deskové nebo počítačové hry. Samotná definice pojmu je ale značně komplikovaná. Slovo *fantasy* vychází z latinského slova *phantasia*. To nese význam zviditelňování či představivosti. Z hlediska literatury je fantasy popisováno jako "imaginativní fikce, jejíž účinek závisí na zvláštnosti prostředí (jiné časy, světy a prostředí) a postav (nadpřirozené postavy)."²⁰ V mnohých dílech můžeme nalézt magii, ale není to podmínkou. Fantazie je v obecném smyslu odpoutání od reality, téměř by se dalo říci, že jde o svět našeho snění a představivosti. A však *fantasy žánr* nám již vymezuje určité žánrové označení fikce. Je mnohem jednodušší identifikovat typické elementy fantasy, spíše než pochopit kategorii samotnou.²¹

Fantasy má primárně dvě významové roviny. První z nich je označení fikční tvorby jako *fantasy*. Fikce a fantasy jsou velmi úzce propojené pojmy. Jak tvrdí James Walters: „každá fikce je ve svém smyslu i fantasy.“²² Neboť fikce se odehrává ve smyšleném autorově světě, který může mít základy v naší realitě, jedná se však stále o produkt naší představivosti. Není tedy každá fikční tvorba v jistém smyslu fantasy? Vědomě ale dokážeme oddělit určité fikční filmy od toho, co bychom označili jako fantasy. „Rozpoznáme zobrazení běžnosti a každodennosti ve fikci od nadpřirozeného. V případě fantasy filmů jsme si vědomi událostí, které by se v rámci logiky nikdy nemohli odehrát ve skutečném světě.“²³

V druhé rovině významu fantasy se zabýváme *fantasy žánrem*, který nám pomáhá s kategorizováním. Výhodou, ale i značným problémem fantasy, je jeho schopnost překračovat hranice jiných žánrů jako je horor, sci-fi, komedie, melodramata a mnohé další.²⁴ Často se používá pojem *fantastika*, která obsahuje i další žánry jako je horor či sci-fi. Ty mají mezi sebou velmi úzké vazby, ať už jde o zobrazení monster nebo opakující se stereotypy. Na jednu stranu se tak dá fantasy dobře kombinovat s jinými žánry, ale jeho fluidnost způsobuje i značnou

¹⁹ LAETZ, Briand; JOHNSTON, J. Joshua. *What Is Fantasy?*. In: *Philosophy and Literature*. USA: Johns Hopkins University Press, 2008. s. 161

²⁰ Merriam-Webster's encyclopedia of literature. Springfield, Mass.: Merriam-Webster, 1995. ISBN 0877790426.

²¹ LAETZ, Briand; JOHNSTON, J. Joshua. *What Is Fantasy?*. s. 161

²² WALTERS, James. *Fantasy Film: A Critical Introduction*. s. 1

²³ Tamtéž

²⁴ Tamtéž

komplikaci s definicí. V současnosti již nemůžeme mluvit o tzv. čistých žánrech, neboť dochází k jejich častému prolínání a kombinaci. Je tomu i u žánrů, které fungují na opačných rovinách a vzájemně se tak ovlivňují. Jasně žánrové definice už proto nemusí být tak snadné na současná média aplikovat. Žánrová označení mají primárně u diváků či čtenářů vyvolávat určitá divácká očekávání.

Cílem této kapitoly však není prozkoumat všechny možné definice fantasy žánru a fantasy jako takového. Chci zde ukázat několik rovin, ve kterých se v rámci akademické půdy zkoumá, ať už v literární podobě, nebo filmové. To by mi mělo dopomoci k definici fantasy sloužící k pochopení kontextu jeho vývoje a současnosti.

Jedno z řešení, jak na fantasy žánr pohlížet navrhuje teoretik Brian Attebery. Ten přišel s *neostrými množinami*.²⁵ Tyto neostré množiny se prokázali být nesmírně užitečným nástrojem při hledání inkluzivní definice fantastiky. Inspirovala jej prototypová teorie. V centru neostré množiny se nachází prototypová tvorba naplňující maximum žánrových charakteristik, na okrajích pak texty nesoucí jen některé rysy žánru a vzbuzující pochybnosti o své příslušnosti k němu.²⁶ Prototypovým dílem bychom mohli označit knižní a filmovou trilogii *Pán prstenů*. Ta má jasně definovatelné fantasy prvky jako nadpřirozené bytosti, magie a archetypální postavy. U jiných děl je ale příslušnost k fantasy značně komplikovanější a méně jasná. Mohou tím být fantasy, které postrádají magii nebo se odehrávají v našem světě. Ačkoli tedy *Pán prstenů* zaujímá stabilní pozici v Atteberyho výzkumu, jakmile se přesuneme za hranice této trilogie, stává se fantasy mnohem méně snadno definovatelným a je možné jej charakterizovat různými způsoby, komplikací, prolínáním a překrýváním.²⁷ „Attebery jako velké pozitivum tohoto přístupu vnímá doslovnou rozostřenost takového pojetí žánrového řazení.“²⁸

Tzvetan Todorov popisuje fantastický žánr jako něco, co v sobě skrývá specifické typy příběhu, které stojí na pomezí přirozeného a nadpřirozeného vysvětlení.²⁹ Podle toho, jak moc se přiklání na stranu skutečného, nebo něčeho neskutečného, je rozděluje do tří klíčových kategorií. V důsledku toho rozdělení ale dochází k vynechání mnoha fantastických děl. Proto je jeho dělení spíše zastaralé a nedá se aplikovat na mnohá díla ze současnosti.

²⁵ anglicky *fuzzy sets*, přejato z překladu Dědinové

²⁶ DĚDINOVÁ, Tereza (ed.). *Na rozhraní světů: fantastická literatura v mezioborovém zkoumání*. Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2016. ISBN 978-80-210-8441-4. s. 9

²⁷ WALTERS, James. *Fantasy Film: A Critical Introduction*. s. 3

²⁸ DĚDINOVÁ, Tereza (ed.). *Na rozhraní světů: fantastická literatura v mezioborovém zkoumání*. s. 10

²⁹ WALTERS, James. *Fantasy Film: A Critical Introduction*. s. 4

Podstatné mi připadá také zmínit teoretika Ricka Altmana, jenž přispěl do filmových žánrových studií důležitou publikací *Film/Genre*. Ve své práci se ale definici fantasy žánru nevěnuje. Zaměřuje se spíše na jiné žánry. Věnuje se nejen definici samotných žánrů, ale i literární teorii, kritickému diskurzu, průmyslu, divákům, studiím, režisérům, producentům a mnohým dalším prvkům.³⁰ I tak je nutné jeho výzkum v této práci zmínit, neboť některé způsoby nahlížení na žánr přejmu i z jeho metodologie a pohledu. Jeho práce je také ukázkou toho, jak nelehká je definice určitých žánrů, včetně fantasy a zdali je lze pevně definovat.

Fantasy je proto mimořádně obsáhlé. James Walter proto tvrdí: „Nepředvídatelnost (nebo možná chaotičnost) žánru nepovažuji za něco, co by mě nutně znepokojovalo – spíše bych ji považoval za hlavní přednost. Tato vlastnost se ale neslučuje s chápáním žánru, který lze v podstatě jasně definovat a poměřit.“³¹ To mi připadá v rámci popisu fantasy jako důležité tvrzení. Proto je pro některé teoretiky složité se k tomuto žánru jasně stavět.

V tomto smyslu se mi jeví podstatné tvrzení od Dědinové: „Po desetiletích pokusů o nalezení definice alespoň některých žánrů fantastické literatury (science fiction, fantasy, slipstream a dalších), se alespoň v anglofonní teorii a historii fantastiky šíří názor, že čas hledání definice pominul a pozornost je třeba obrátit k něčemu jinému: ke konkrétním realizacím a vztahům uvnitř fantastické literatury a jejich působení na čtenáře.“³² U fantasy je totiž mnohem více zajímavějších rovin než jen pouhá definice žánrového vymezení. Různorodost fantastických děl je právě to, co je na tomto žánru zajímavé a charakteristické.

³⁰ WALTERS, James. *Fantasy Film: A Critical Introduction*. s.4

³¹ Tamtéž

³² DĚDINOVÁ, Tereza (ed.). *Na rozhraní světů: fantastická literatura v mezioborovém zkoumání*. s. 9

3.2. Kritika a přijetí

Žánr fantasy se musí prodírat nelehkým prostředím v kritice, a to nejen v literatuře. Jak velice trefně poukazuje Fowkesová: „Neustálé posuny v definici a popisu, co je vlastně fantasy žánr, se pojí se základním a trvalým znepokojením nad přesnou terminologií, která by mohla být použita ke kritickému popisu fantazie v literatuře, stejně tak i ve filmu.“³³ Z toho důvodu se k fantasy žánru staví každý odborník jinak a jak jsme si ukázali výše, jeho definice je zkrátka jasně nedefinovatelná.

Pokud se podíváme na literární prostředí, tak „vztah mezi fantastickou a nefantastickou literaturou je mírně řečeno komplikovaný, s dlouhou historií vzájemného přezírání a předsudků.“³⁴ V minulosti bylo také častým způsobem, jak ospravedlnit existenci fantasy v knize, zamaskovat ji jako sen nebo halucinaci.³⁵ Eskapismus se také často pojí s existencí fantasy žánru. Jakmile nemá žánr jasné vazby s reálným světem stává se méněcenným. Proto Dědinové připadá nesmyslné odsuzovat fantastickou literaturu za to, že se odvrací od mimetického nebo že utíká od problémů skutečného světa. I když to nemusí být nutně záměr, fantastická literatura se stejně vrací obloukem z jiných světů a obohacuje čtenářovo vnímání skutečnosti o nový a svěží pohled.³⁶ Jedná se i o určitý druh kognitivních kompetencí, kdy čtenář či divák pracujeme s pochopením vztahů daných fiktivních světů.

Fantasy v mnohém vychází z mýtů, legend a také z dětské literatury. Ta sama o sobě mývá problém s kritickým přijetím. Fantasy ale už není pohádkami pro děti. Nejedná se pouze o kontext literární tvorby, ale i filmové a televizní. Potvrzením změn je kasovní úspěch série *Harry Potter* nebo *Marvel Cinematic Universe*. Fantasy je specifický žánr sám o sobě, jehož součástí je i výrazná a věrná fanouškovská základna. V rámci fanouškovských studií se jedná o ideální místo ke zkoumání diváctví. Nejde ale pouze o finanční úspěchy, ale i o jeho kvalitu. V oblasti kinematografie získalo nemálo filmů pod označením fantasy ocenění (*Pán prstenů: Návrat krále* (2003) obdržel jedenáct Oscarů) a stejně tak seriály ovlivnily kvalitativní přístup k televizní tvorbě a značce některých služeb. Fantasy je žánr, který se často pohybuje v oblasti vysokých rozpočtů a investic filmových studií. Z hlediska byznysu se jedná o neustále se rozvíjející oblast kinematografie. Ať už je to nástupem moderních technologií, možností počítačově generovaných animací a prostředí či vývojem filmové techniky obecně. To, co bylo

³³ WALTERS, James. *Fantasy Film: A Critical Introduction*. s. 4

³⁴ DĚDINOVÁ, Tereza (ed.). *Na rozhraní světů: fantastická literatura v mezioborovém zkoumání*. s. 21

³⁵ Tamtéž, s. 22

³⁶ Tamtéž

dříve nemožné zobrazit na plátnech filmových kin, se stává skutečností. Budoucnost fantasy literatury, filmu i televizních pořadů se proto stává budoucností poměrně blízkou s vysokým množstvím textů k potenciální adaptaci.

4. Sociálně-historický kontext

Tato kapitola slouží jako sociálně-historický kontext k literární předloze a vzniku obou adaptací. Zaměřuji se převážně na kontext daných děl v rámci vývoje fantasy žánru a jeho dobového vnímání. V rámci tvorby filmů a seriálů je těžké určit přesnou odpověď na otázku *kdo*, neboť za těmito projekty stojí široká škála lidí v nejrůznorodějších pozicích a s odlišným působením vlivu. Proto se budu věnovat několika tvůrcům na rozdílných pozicích, jejichž komentář mi lépe pomůže pochopit vznik adaptací a některá kreativní rozhodnutí.

4.1. Knižní trilogie *Jeho temné esence*

V této podkapitole se věnuji knižní trilogii *Jeho temné esence*. Zaměřím se především na první díl s názvem *Zlatý kompas (Světla Severu)*, z nějž primárně vychází jak jeho filmová, tak i televizní adaptace (první řada). Představím britského autora Philipa Pullmana a nastíním základní premisu knižního zpracování *Jeho temné esence*. Kromě představení chci zmínit přijetí jeho knih a případných kontroverzí, které jej doprovází.

4.1.1. Philip Pullman

Sir Philip Pullman (nar. 1946) je britský spisovatel, jenž se zabývá především beletrií pro děti a mládež. Nejvíce se zapsal do světového povědomí svojí knižní trilogií *Jeho temné esence*. Tato sága, skládající se z knih *Zlatý kompas* (známá i pod některými překlady jako *Světla Severu*, 1995), *Jedinečný muž* (1997) a *Jantarové kukátko* (2000), je považována za jednu z nejznámějších současných sérií fantasy literatury. V roce 2000, kdy vyšlo *Jantarové kukátko*, závěrečný díl trilogie *Jeho temné esence*, se stal mezinárodně uznávaným spisovatelem a jeho příběh Lyry a Willa získal uznání kritiky, literární ceny i značné tržby v knihkupectvích.³⁷

Pullman bývá často srovnáván s dalšími autory fantasy literatury. Patří mezi ně spisovatel C. S. Lewis a J. R. R. Tolkien. Pojí je stejné pozadí v rámci práce na Oxfordské univerzitě, britského původu a zaměření jak na dětského, tak i dospělého čtenáře.³⁸ Pullman se od nich ale distancuje.³⁹ Jeho samotný vztah k fantasy žánru je však značně komplikovaný. *Jeho temné esence* jsou v mnohém opakem knih právě Lewise, a tím je série *Letopisy Narnie*. Když jde o Lewise a Pullmana, je to v jistém smyslu spor mezi ateisty a křesťany. Každý

³⁷ SQUIRES, Claire. *Philip Pullman, Master Storyteller: A Guide to the Worlds of His Dark Materials*. New York: Continuum, 2006. ISBN 978-08-2641-716-9. s. 5

³⁸ Tamtéž, s. 131

³⁹ Tamtéž, s. 131–133

z autorů se vyjadřuje odlišně k tématu víry a lidského poznání. Lewis si zakládá jak na křesťanském umění, tak i v absolutní víru v Boha, který rozhoduje o dobrém a špatném. V sérii *Letopisy Narnie* je právě Aslan, statný mluvící lev, ten, jenž v jeho knihách působí jako božstvo. Pullman zaujímá osobitý přístup – jeho postavy se dostávají do konfliktu s Bohem. K poznání docházejí samy po své vlastní cestě plné chyb.⁴⁰ Fantasy žánr má právě díky Lewisovi a Tolkienovi základy i v náboženských tématech, s kterými ne vždy Pullman souhlasí. I když je Pullman ateistou, jeho přemýšlení nad Bohem a životem samým je v jistém smyslu i podobný věřícímu.⁴¹ Zaujímá proto ve světě *Jeho temných esencí* humanistický postoj, kdy dává do popředí člověka nad bohem daných světů. Fantasy se dá uchopit mnoha způsoby. Je to žánr, který umožňuje prozkoumávat alternativy a paralelní světy. Proto spíše než o tradiční fantasy, kterou představoval například Tolkien, Pullman mluví o svém světě *Jeho temných esencí* jako o prostoru pro imaginaci a mýtus o stvoření pro 21. století.⁴² V obecné rovině je ale trilogie *Jeho temné esence* uznávána jako fantasy literatura.⁴³

4.1.2. Zlatý kompas (1995)

Zlatý kompas je první díl knižní trilogie *Jeho temné esence*. Byl vydán v roce 1995. Získal mezinárodní uznání nejen díky svému dobrodružnému ději, ale také hlubokému filozofickému podtextu. Knihy se totiž zabývají metafyzickými otázkami, které jsou ovlivněny poezií Wiliama Blakea a *Ztraceným rájem* Johna Milтона.⁴⁴ Věnuje se zde otázce lidské duše a její existence, osudu, svobodné vůle či existenci paralelních světů. Neopomíná ani bytí samotného Boha.

Hlavní hrdinkou knihy je Lyra Belaqua, sirotek vyrůstající na Oxforské koleji mezi scholáry.⁴⁵ Společně se svým daemonem Pantalaimonem vede bezstarostný život na univerzitní půdě. Pobyt ji zde zpestřuje přátelství s Rogerem, pomocníčkem v kuchyni. Dozvídá se o Prachu, jehož výzkumu se věnuje její strýc lord Asriel. Absoluční výbor, jenž

⁴⁰ ŠVOJŠOVÁ, Michaela. *Kouzelný svět Pullmanovy trilogie „His dark Materials“*. České Budějovice, 2007. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. PhDr. Kamila Vránková, Ph.D.

⁴¹ JUKES, Peter. All his materials. Online. In: Aeon, 13. 1. 2014. Dostupné z: <https://aeon.co/essays/a-rare-interview-with-philip-pullman-the-religious-atheist> [cit. 2024-04-18]

⁴² BUTLER, Robert. *Philip Pullman's dark arts*. Online. The Economist. INTELLIGENT LIFE magazine (December 2007). [paywall] Dostupné z: <https://web.archive.org/web/20080305011900/http://www.moreintelligentlife.com/node/697>

⁴³ SQUIRES, Claire. *Philip Pullman, Master Storyteller: A Guide to the Worlds of His Dark Materials*. s. 115–133

⁴⁴ STEWART, Dan. *Philip Pullman isn't done building new worlds*. Online. TIME Magazine. Vol. 190 Issue 18, 10/30/2017. p. 51–53. [paywall] Dostupné z: <https://fr.everand.com/article/362124417/Philip-Pullman-Isn-T-Done-Building-New-Worlds>

⁴⁵ Označení pro učence ve fikčním světě *Jeho temných esencí*.

představuje ústřední náboženskou organizaci, se ale o Prach zajímá také a zabývá se jeho výzkumem na severu. K tomu ale potřebuje jednu zásadní věc. Děti a jejich demony. I přes to, že se zdá, že je Absoluční výbor daleko, Vrahouni unesou i kamaráda Rogera. Aby ho mohla Lyra zachránit, přidává se do společnosti tajemné paní Coulterové, která jí umožní opustit bezpečné místo univerzity. S vidinou cesty na sever a záchrany kamaráda se pomocí podivného Alethiometru dostává do víru událostí, které jí dovedou i mnohem dál než na pouhý severní pól.

První díl je tematicky odlehčenější než zbylé dva a dá se většinou číst jako fantasy literatura pro mladistvé. Nadpřirozený svět (steampunková tematika, Prach) s nadpřirozenými bytostmi (demoni, Panserbjørn), který se v jistých ohledech podobá naší žité realitě. Román pod povrchem dobrodružné výpravy ale skrývá filozofický podtext. Zabývá se otázkami svobody, autority, etiky a morálky. Pullman klade důraz na důležitost osobní svobody a odvahy postavit se proti nespravedlnosti a útlaku. Zároveň se dotýká otázek týkajících se náboženství a moci, kritizuje instituce, které se snaží ovládat myšlení a chování jednotlivců. Obzvláště kritika náboženských institucí se pro trilogii *Jeho temné esence* stala častým předmětem zkoumání Pullmanova díla.

4.1.3. Kontroverze a přijetí

Zlatý kompas a ostatní díly ze série *Jeho temných esencí* bychom mohli zařadit do kategorie dětské fantasy literatury. Často se cílová skupina čtenáře určuje i na základě věku protagonisty. Jenže v rámci složitosti těchto děl může být určení cílové skupiny mnohem komplikovanější. Mladý hrdina se ale nemusí vždy nutně rovnat pouze mladému čtenáři. Pullman využívá bezpochyby tradice dětské fantasy literatury. „Protagonistou je sirotek, objevují se zde magické dveře do jiných světů (v *Jeho temných esencích* postavy cestují mezi světy pomocí kouzelného nože) a nelidské charaktery.“⁴⁶ *Zlatý kompas* obsahuje ale zároveň mnoho filozofických a metafyzických témat, jež mohou být na první pohled dětskému čtenáři skryta či plně nepochopena. Pullmanovi se tak podařilo skrze tyto aspekty své tvorby přilákat k dětské literatuře kritiku a dospělé čtenáře.⁴⁷ Všimla si toho i nakladatelství, která *Jeho temné esence* vydávala. Rozhodli se pro verzi jak pro dospělé, tak i dětské čtenáře. Jednalo se o obsahově totožné knihy s jediným rozdílem – každé z vydání má odlišnou obálku.⁴⁸

⁴⁶ SQUIRES, Claire. *Philip Pullman, Master Storyteller: A Guide to the Worlds of His Dark Materials*. s. 140

⁴⁷ Tamtéž, s. 141

⁴⁸ Tamtéž, s. 140–143

I v současnosti můžeme sérii *Jeho temné esence* nalézt jak v oddělení dětské literatury, tak i mezi literaturou pro dospělé čtenáře.

Kromě samotného problému s cílovou skupinou, která je poměrně široká, je zde i otázka náboženské symboliky a kritiky. Kniha nevystupuje jako protináboženská, ale některými jedinci je tak vnímána. Je to z toho důvodu, že se na náboženskou instituci ve světě *Jeho temných esencí* (Absoluční výbor) pohlíží jako na manipulativní orgán a fungují v něm mocenské hry.⁴⁹ Jak moc je fiktivní organizace ve fantasy fikci odkazem na skutečné organizované náboženství, to se mezi mnohými kritiky a odborníky nedá plně rozhodnout. Pullman není proti hodnotám křesťanství jako takových.⁵⁰ Zobrazení organizovaného náboženství v sérii *Jeho temné esence* je ale primárně negativní. Na svých webových stránkách se k církvi vyjadřuje následovně: "Ve jménu svého boha" církve a kněžstva "upalovaly, věšely, mučily, mržily, loupily, znásilňovaly a zotročovaly miliony svých bližních a činily tak s radostným přesvědčením, že plní vůli boží a že za to přijdou do nebe."⁵¹ Postoj autora ale nemusí být nutně promítán do jeho tvorby. Tomuto tématu se ale nechci v kontextu knižní série dopodrobna zabírat, neboť se mu věnují jiné práce. Příkladem je diplomová práce *Religion and Spirituality in Philip Pullman's His Dark Materials* od Barbary Stewartové a jiné odborné práce zaměřené přímo na téma vykreslení náboženství v Pullmanově knižní tvorbě.

⁴⁹ OZIEWICZ, Marek; HADE, Daniel. *The Marriage of Heaven and Hell? Philip Pullman, C.S. Lewis, and the Fantasy Tradition*. Online. Mythlore. Vol. 28, No. 3/4 (109/110) (Spring/Summer 2010), p. 39-54. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/26814910?searchText=the+marriage+of+heaven+and+hell+philip+pullman>

⁵⁰ OZIEWICZ, Marek; HADE, Daniel. *The Marriage of Heaven and Hell? Philip Pullman, C.S. Lewis, and the Fantasy Tradition*. Online. Mythlore. Vol. 28, No. 3/4 (109/110) (Spring/Summer 2010), p. 39-54. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/26814910?searchText=the+marriage+of+heaven+and+hell+philip+pullman>

⁵¹ SQUIRES, Claire. *Philip Pullman, Master Storyteller: A Guide to the Worlds of His Dark Materials*. s. 67

4.2. Filmová adaptace *Zlatý kompas* (2007)

V této podkapitole stručně představím filmovou adaptaci *Zlatý kompas* (2007) a zasadím jej do kontextu Hollywoodu v rámci žánru a produkce. Zajímají mě odpovědi na otázky, *kde a kdy* podle teoretičky Hutcheonové. V podkapitole Produkční historie *Zlatého kompasu* (2007) (viz. kapitola 4.2.2) mi jde převážně o určité prvky produkční historie, které se týkají adaptování textu a některých kreativních rozhodnutí.

4.2.1. Kontext fantasy tvorby v Hollywoodu

Změna pozice fantasy filmů v Hollywoodu souvisí se vzestupem fenoménu blockbusterů. Šlo o vysoko rozpočtové filmy, u kterých se předpokládal vysoký zisk. Kromě drahé reklamní kampaně jej také provázelo rozsáhlé množství merchandise.⁵² Ke konci 90. let se staly blockbustery tak častým jevem v ekonomickém modelu Hollywoodu, že se o něm přestalo mluvit jako o jedinečném subžánru odděleným od ostatních forem komerční filmové tvorby.⁵³

Před nástupem blockbusterů byl i tak fantasy finančně náročným a zároveň i divácky oblíbeným. Příkladem jsou filmy jako *Čaroděj ze země Oz* (1933), *Mary Poppins* (1964) či různé verze Petra Pana. Díky fenoménu blockbusterů a vývoji počítačových efektů se ale fantasy žánru podařilo probojovat na vrchol kinosálů i pozornosti filmové kritiky. V té době se filmová studia spojovala s dalšími multimediálními službami, jako jsou např. Viacom, AT&T, Sony a vznikla takzvaná současná Velká šestka (Disney, Warner Bros., Sony, Universal, Paramount a Sony, 20th Century Fox – přinejmenším do nedávné akvizice společností Disney).⁵⁴ To vše celkově přispělo k proměně Hollywoodu devadesátých a nultých let. Dalo se říci, že vzniklo ideální prostředí pro tvorbu tohoto specifického žánru a převážně podžánru epické fantasy podle literární předlohy. Samozřejmě bychom zde našli tvůrce věnující se okrajově fantasy, jako Tim Burton se svými goticky hororově laděnými příběhy (*Mrtvá nevěsta*, 2005) nebo Stevena Spielberga s dobrodružnými rodinnými filmy (*Dobývatele ztracené archy*, 1981).⁵⁵ V jejich případě se ale nejednalo o tradičnější pojetí fantasy žánru, který představoval Tolkien nebo Lewis. Alexander Sergeant tuto situaci v Hollywoodu shrnuje následovně: „V tomto makroekonomickém klimatu vznikla fantasy kinematografie, která se stala

⁵² SERGEANT, Alexander. Encountering the Impossible: The Fantastic in Hollywood Fantasy Cinema.

⁵³ SERGEANT, Alexander. *Encountering the Impossible: The Fantastic in Hollywood Fantasy Cinema*. s. 175

⁵⁴ Tamtéž

⁵⁵ FOWKES, A, Katherine. *The Fantasy Film: New Approaches to Film Genre*. USA: High Point University, 2010. ISBN 9781405168793 s. 32-34

nejúspěšnějším filmovým žánrem současnosti. Dominuje každoročním žebříčkům návštěvnosti, protože narůstá blockbustérů, které hromadí obrovské celosvětové zisky. Nebývalá komerční úroveň tohoto žánru významně změnila průmyslové prostředí Hollywoodu, protože filmové série adaptované podle známé fantasy literatury přispěly k revoluci a iniciovaly vznik dnes dominantních filmů, které se staly součástí filmového průmyslu.⁵⁶

Studio New Line Cinema zažilo kasovní úspěch s filmovou trilogií *Pán prstenů* (2001–2003).⁵⁷ Od roku 2001 do roku 2003 mohli diváci vidět v kině každý rok jeden z dílů trilogie *Pán prstenů*. New Line Cinema se díky tomu dostalo do pozice mezi středními hollywoodskými studiemi. *Pán prstenů* (2001–2003) získal mnohá ocenění. Nejvýznamnější se pro něj stalo jedenáct proměněných Oscarů v roce 2004 ve všech technologických a produkčních kategoriích. Stejně tak si poslední díl *Pán Prstenů: Návrat Krále* (2003) odnesl cenu za nejlepší film. Trilogie je pro nás důležitá z toho důvodu, že do značné míry definovala formální charakteristiky fantasy žánru v průběhu 21. století podobně jako její knižní předloha definovala žánr populární fantasy literatury v druhé polovině 20. století.⁵⁸

Mezitím se ve stejných letech do kin dostala další adaptace populární knižní série, kterou byl *Harry Potter* (2001–2011). Filmy o kouzelnickém světě, plném dobra a zla i ponaučení a dospívání, se byly hitem. Studio Warner Bros. si díky této sérii na několik let dopředu zajistilo věrné diváctvo. Daniel Radcliffe, Rupert Grint a Emma Watsonová se stali vzory pro mnohé dospívající a už neodmyslitelně patří i k současné popkultuře. Stejně tak i merchandise z kouzelnického světa si můžeme dodnes koupit v jakémkoliv knihkupectví či obchodě. *Letopisy Narnie* se také nevyhnuly svému filmovému zpracování. *Letopisy Narnie: Lev, čarodějnice a skříň* (2005) byly dalším z filmů, které měly vysoký potenciál na pokračování v kinech. Na slavný úspěch filmů *Pán Prstenů* u kritiky se ale postupně dalším fantasy filmům v následujících letech nedařilo navázat. Přesto ale jejich vysoká návštěvnost nepolevovala a studia se nebála dále investovat peníze do tohoto žánru. Všechny zmíněné hollywoodské filmy také vznikaly pro mezinárodní obecnost. V tvorbě je jasně znát snaha o vytvoření transkulturní adaptace a zároveň i aktualizování děl pro současné filmové diváky.⁵⁹ V případě filmové trilogie *Pán prstenů* je zřejmá změna jazyka oproti knižní

⁵⁶ SERGEANT, Alexander. *Encountering the Impossible: The Fantastic in Hollywood Fantasy Cinema* Horizon s. 175–176.

⁵⁷ WALTERS, James. *Fantasy Film: A Critical Introduction*. s. 134

⁵⁸ SERGEANT, Alexander. *Encountering the Impossible: The Fantastic in Hollywood Fantasy Cinema*. s. 180

⁵⁹ HUTCHEON, Linda. *Teória adaptáci*. s. 154

předloze, která je tentokrát aktualizovanější. Stejně jako vynechání určitých pasáží knihy, které by v rámci hollywoodského akčního pojetí výrazně vyčnívaly.

Mohu proto z těchto informací usoudit, že počátek 21. století byl velmi příznivým místem pro filmové adaptace populárních knižních fantasy sérií. Ať už šlo o díla zaměřená na děti a dospívající, tak i pro dospělé. Z často komornějších příběhů se staly spíše akční vysoko rozpočtové filmy, které se ne v sobě nesly poselství svých knižních předloh. Když se podíváme mimo kontext adaptovaných děl, tak zjistíme, že v roce 2007 se stal nejvýdělečnějším filmem na světě právě fantasy film, a to *Piráti z Karibiku: Na konci světa* (2007).⁶⁰ Fantasy bylo proto v tomto období v Hollywoodu jako žánr na vzestupu s vysokým budoucím potenciálem.

4.2.2. Produkční historie *Zlatého kompasu* (2007)

V roce 2000 se americký režisér Chris Weitz poprvé blíže seznámil s knihou *Zlatý kompas* (1995).⁶¹ O několik let později se mu povedlo přesvědčit studio New Line Cinema, aby ho najalo jako scenáristu a režiséra plánované filmové adaptace knihy Philipa Pullmana. Během předprodukce došlo k několika personálním změnám a vypadalo to, že Weitz bude pouze scenáristou. Na pozici režiséra se proto objevil Anand Tucker. Po neshodách se studiem se nakonec vrátil Weitz na původní pozici. Od začátku příprav bylo jasné, že adaptace bude svým rozsahem jednou z těch náročnějších s ohledem na zpracování fantasy prvků a tvorby filmů v Hollywoodu.⁶²

Tvorba *Zlatého kompasu* (2007) ale kromě samotného překódování děje obsahovala i technickou náročnost. Kvůli fantaskním prvkům a zobrazení alternativního světa téměř každý záběr ve filmu obsahoval počítačové efekty.⁶³ Jak Weitz přiznal, adaptovat fantasy knihu je úplně jiný úkol, než tomu tak bylo u jeho předešlého filmu *Jak na věc* (2002).⁶⁴ Předtím neměl s tvorbou vysoko rozpočtových fantasy filmů žádnou zkušenost.

Největším technickým problémem se stali daemoni, představující reálné zhmotnění duše každého člověka. Úkolem scénáře bylo vyhnout se psaní mnoha scén s dětmi a zvířaty s ohledem na rozpočet filmu. Dalším ze zádrhelů bylo také jakým způsobem zobrazit postavu

⁶⁰ IMDbPro. *Box Office Mojo*. Online. Dostupné z: <https://www.boxofficemojo.com/year/world/2007/> [cit. 2024-04-19]

⁶¹ COHEN, S. David. His Fantasy Materials. Chritz Weitz on The Golden Compass. *Script Magazine*. November/December (2007). p. 44–52

⁶² Tamtéž

⁶³ Tamtéž

⁶⁴ Tamtéž

Pantalaimona, daemona Lyry, který neustále měnil svoji podobu. Zde se ukázal jeden z problémů při adaptačním procesu, kdy bylo z *telling* potřeba vytvořit *showing*. Bylo nutné zajistit, aby si lidé byli jistí, že se stále jedná o stejnou postavu. Omezilo se proto množství zvířat, do kterých se postava transformovala, stejně tak jako bylo potřeba zajistit výrazného herce na dabing. Daemoni však nebyli pouhou komplikací. Ukázali se být užitečnými, neboť šlo s jejich pomocí na plátno převést vnitřní dialog postav, který bývá častým problémem při adaptování literatury.

Tlak ze studia New Line Cinema byl znatelný a Weitz se snažil o napsání takového scénáře, který by zaručil úspěšný film. Ve tvorbě mu pomohla práce s autorem původní série Philipem Pullmanem. Ten se k adaptaci stavil velmi pozitivně. Weitz měl v té době totiž již rozsáhlé zkušenosti s anglickou literaturou a bakalářský i magisterský titul v anglické literatuře z Cambridge.⁶⁵ Pullman se několikrát Weitze zastal, především když se jednalo o změny filmové adaptace vůči knižní předloze. Náboženství ve světě *Jeho temných esencí* bylo náplní kritiky již před samotným filmovým zpracováním. New Line Cinema se zbavilo problematických částí a symboliky z původní knižní série. Aby uklidnilo převážně americké diváctvo, které bylo k radikálnějšímu katolickému směru v USA významně nakloněno. Weitz se vyjadřoval poměrně negativně k přístupu New Line Cinema a výrazného odstranění náboženských odkazů. Toho se chopila některé média a začala autora i studio kritizovat za pouhé ekonomické cíle bez snahy vylepšit kulturní kapitál.⁶⁶ Pullman se ale v tomto ohledu zastal filmové adaptace. Aktivně projevoval svoji podporu ke složitému procesu adaptace jako takové a vyjádření režiséra.⁶⁷ Na tomto příkladě chci poukázat na to, že právě Pullman považoval změny za jedinečnost filmu.

Celý film byl tvořen téměř dva roky v postprodukci.⁶⁸ Byl to technicky komplikovaný projekt, který obsahoval kolem 1200 počítačově generovaných záběrů, což je překvapivě pro film podobného formátu a délky poměrně průměrné. Jak však tvrdí Michael Fink, vedoucí

⁶⁵ MCNARY, Dave. CHANGING DIRECTION. 'Compass' points back to original helmer. *Daily Variety*. Vol. 291 Issue 25. 8. 5. 2006. p. 5

⁶⁶ SQUIRES, Claire. *Philip Pullman, Master Storyteller: A Guide to the Worlds of His Dark Materials*. s.157–158

⁶⁷ Tamtéž

⁶⁸ MILLER, Gerri. *Inside 'The Golden Compass'*. Online. In: *HowStuffWorks*. 19.4.2024 Dostupné z: <https://entertainment.howstuffworks.com/golden-compass.htm> [cit. 2024-04-19]

speciálních efektů, jednalo se o náročnou práci, neboť v každém záběru musel být animovaný charakter daemona.⁶⁹ Na počítačových efektech spolupracovalo několik studií zároveň.

New Line Cinema mělo velká očekávání. Jejich cílem bylo vytvořit dětský fantasy film bez provokativní kritiky organizovaného náboženství. Studio bylo do té doby známé pro tvorbu takových filmů, které byly pro užší diváctva s užšími preferencemi.⁷⁰ V rámci *Zlatého Kompasu* (2007) se ale pokusili právě velmi specifický fantasy román převést pro široké publikum i včetně dětí. Konečný komerční neúspěch v amerických kinech se stal jedním z několika důvodů, kvůli kterým nezávislé studio New Line Cinema bylo v následujícím roce po vlastním krachu odkoupeno konglomerátem Warner Bros.⁷¹

⁶⁹ Tamtéž

⁷⁰ HERBERT, Daniel. *Maverick Movies: New Line Cinema and the Transformation of American Film*. Oakland, California: University of California Press. 2024. ISBN 9780520382367 s. 185

⁷¹ Tamtéž

4.3. Televizní série *Jeho temné esence* (2019–2022)

Televizní adaptaci *Jeho temných esencí* v roce 2019 ovlivnilo několik faktorů. Převážně fenomén *quality TV*. Proto se zaměřením na kontext fantasy tvorby v TV, na tvorbu HBO a okrajově BBC. Budu se zabývat i okolnostmi vzniku další adaptace *Jeho temných esencí* a produkční historií seriálu.

4.3.1. Kontext fantasy v televizi

Narozdíl od filmografie a silnému zastoupení vysoko rozpočtových filmů v rámci žánru fantasy se televizní prostředí v přístupu k tomuto žánru v podobném období počátku 21. století odlišovalo. Nalezneme tu ovšem několik populárních fantasy pořadů jako *Buffy – přemožitelka upírů* (1997–2003), *Xena: Princezna bojovnice* (1995–2001) nebo *Lovci duchů* (2005–2020) Fantasy žánr sám o sobě ale většinou oslovoval určitou typickou část diváků. Jedním z důležitých mezníků pro vysoko rozpočtovou fantasy tvorbu v televizi se stal nástup *quality TV*. Jedná se o pojem, který v rámci TV studies není jasně ukotven. Nejenomže popisuje určitá kritéria jako je kvalita, ale zároveň definuje i formu pořadu. Většinou se jedná o takovou tvorbu, která má na poměry televizního prostředí vysoké rozpočty a používá odlišné technologické i natáčecí postupy. Podobá se více produkci filmu nežli televiznímu pořadu. Mnoho financí putuje do postprodukce v rámci využití speciálních efektů. Dalším znakem *quality TV* je častá hybridizace žánrů a spolupráce auterů. V rámci adaptace se věnuje spolupráci s původními autory románů a zachování složitých dějových zápletek.⁷² Jednou ze stanic, která se tvorbou *quality TV* vyznačuje je HBO. Právě tato americká společnost začala aktivně vytvářet fantasy adaptace, které v sobě nesou tyto tvůrčí postupy.

Ukázalo se, že nadpřirozeno v televizním prostředí dobře funguje i s jinými žánry. „Zatímco rozsáhlé televizní adaptace středověkých fantasy se dočkaly širokého uznání teprve relativně nedávno, jako příklady lze uvést tak rozdílné seriály, jako je *Twilight Zone* (1959–1964), *Bewitched* (1964–1972), a *Galavant* (2015–2016), ačkoli se jedná o hybridní seriály, které se mísí s konvencemi jiných žánrů.“⁷³ Podle Shannon Wells-Lassagneové, nalezneme u HBO dva pozoruhodné fantasy projekty, kterými jsou *Hra o trůny* (2011–2019) a *Pravá krev*

⁷² THOMPSON, Robert J. *Television's Second Golden Age*. USA: Syracuse University Press 1997. ISBN 9780815605041 s. 13–15

⁷³ SANGSTER, Matthew. *An Introduction to Fantasy*. UK: Cambridge University Press, 2023. ISBN 978-1-009-42994-8 s. 47

(2008–2014).⁷⁴ Adaptace nejsou v televizním prostředí nic neobvyklého.⁷⁵ Většinou se ale jedná o detektivní příběhy, které jsou méně riskantní s vidinou jasné popularity u diváků na rozdíl třeba od fantasy žánru.⁷⁶ Přeci jen ten vyžaduje speciální efekty, které se pojí s vysokým rozpočtem. Ten však nemusí být pro televizní pořad dosažitelný a stejně tak oslovuje primárně určité diváky.⁷⁷ *Hře o trůny* (2011–2019) se ale podařilo oslovit širší diváckou skupinu. Kromě velkorysého rozpočtu se jednalo o jeden z nesledovanějších pořadů v rámci tvorby HBO.⁷⁸ Šlo o adaptaci knižní série *Piseň ledu a ohně* od spisovatele George R. R. Martina. Ve světě televizní tvorby se jí podařil podobný úspěch s fantasy žánrem jako v případě filmové trilogie *Pán prstenů*.⁷⁹ Seriál byl nominovaný na několik cen Emmy a Zlatého glóbu, kde se mu mnohé z nich podařilo proměnit.⁸⁰

Se svým slavným sloganem: „it’s not TV, it’s HBO“⁸¹ studio samo sebe bralo jako zástupce quality TV a značku s komplikovanými protagonisty, provokativními tématy a hojně zobrazovaného sexu společně s násilím.⁸² Což není výjimkou ani v případě *Hra o trůny*. Kromě fantasy žánru tak *Jeho temné esence* s *Hra o trůny* sdílí ještě další prvek. Jde o způsob jejich vyprávění. „Epičnost příběhu se navíc hodí spíše pro bohatý, pomalu plynoucí televizní seriál než pro celovečerní film a doufejme, že Pullmanův seriál bude mít kulturní dosah jako *Hra o trůny*. Stejně jako GoT,⁸³ i *Jeho temné esence* nabízí obrovské množství postav a složitý děj, který je zpočátku náročný na pochopení.“⁸⁴ Přístup televizních producentů a následného programování se stal proto novým místem pro další pokus zadaptování *Jeho temných esencí* v moderním pojetí s ohledem na tvorbu značek BBC a HBO.

⁷⁴ WELLS-LASAGNE, Shannon. *High Fidelity: Adapting Fantasy to the Small Screen*. Online. In: *OpenEditor Journalist*. June 2014. Dostupné z: <https://journals.openedition.org/tvseries/343> [cit. 2024-04-19]

⁷⁵ Tamtéž

⁷⁶ Tamtéž

⁷⁷ Tamtéž

⁷⁸ LOTZ, Amanda D. *We Now Disrupt This Broadcast: How Cable Transformed Television and the Internet Revolutionized It All*. Cambridge: The MIT Press, 2018. ISBN 978-0262037679. s. 141

⁷⁹ Tamtéž s. 144

⁸⁰ *His Dark Materials*. Awards. Online. In.: IMDb. Dostupné z: https://www.imdb.com/title/tt5607976/awards/?ref=tt_awd [cit. 2024-04-19]

⁸¹ překlad: „Není to televize, je to HBO.“

⁸² WELLS-LASAGNE, Shannon. *High Fidelity: Adapting Fantasy to the Small Screen*. Online. In: *OpenEditor Journalist*. June 2014. Dostupné z: <https://journals.openedition.org/tvseries/343> [cit. 2024-04-19]

⁸³ anglická zkratka pro *Games of Thrones* – seriál *Hra o trůny*

⁸⁴ JESUDASON, David. *Why His Dark Materials is the fantasy epic for our times* In.: *BBC*. 25.10.2019. Dostupné z: <https://www.bbc.com/culture/article/20191025-why-his-dark-materials-is-the-fantasy-epic-for-our-times> [cit. 2024-04-19]

Dalším důležitým bodem pro fantasy žánr v televizi se stala i současná podoba televizního průmyslu. Jedná se totiž o multiplatformní éru.⁸⁵ Mezi znaky této televizní doby patří ekonomická diverzifikace, demografické rozdělení, pokrok v dosahu díky novým technologiím a nedávné rozšíření nadnárodních streamovacích služeb VOD, které naznačují, že v budoucnu bude televizní vysílání stále více financováno z předplatného.⁸⁶ Ve své práci Cileme Aroha Venkateswarová velmi trefně současnou televizi, s možností zhlédnutí na několika platformách, vkládá do kontextu se seriálem *Jeho temné esence*. Televizní adaptace totiž vždy využívaly typ seriálového vyprávění. Novinkou, kterou jim umožnila multiplatformní televize, je že v nich adaptace literárních děl mohou využívat více sezónní a delší vyprávěcí strukturu.⁸⁷

⁸⁵ VENKATESWAR, Cileme Aroha. *“Tell Them Stories”*. Exploring the ‘Spirit’ and ‘Matter’ of Television Adaptation in *His Dark Materials*. Wellington, 2023. Master degree. Victoria University of Wellington. Geoff Miles, Trisha Dunleavy. s. 18

⁸⁶ Tamtéž

⁸⁷ Tamtéž, s. 25

4.3.2. Produkční historie *Jeho temných esencí* (2019–2022)

Do adaptování díla se tentokrát pustil britský dramatik Jack Thorne s cílem přiblížit Pullmanův složitý svět novému televiznímu publiku.⁸⁸ Zároveň scénárista dodává, že si myslí že současná doba se jeví jako ideální čas na vyprávění příběhů jako je tento.⁸⁹ Jane Tranter, výkonná producentka *Jeho temných esencí* uznává, že mnoho Pullmanových fanoušků čekalo na podobnou adaptaci desítky let. Tvrdí, že produkce zůstává věrná původním knihám.⁹⁰ To už je ale v rámci toho, jak adaptace funguje poměrně velmi zvláštní tvrzení. Během převádění literatury do seriálu sice nedochází k takovým změnám, jako je toho u filmu, pořád se ale jedná o odlišná média ve formě jejich vyprávění.

Tým speciálních efektů měl otevřený přístup ze strany produkčního studia Bad Wolf.⁹¹ První záběry ve filmu vznikaly pomocí zvířecích loutek, které pomáhaly poskytovat vizuální a interakční podněty. Loutky byly následně odstraněny a stejné záběry se natáčely bez nich, pouze s herci na daném místě.⁹² V tomto ohledu je postup filmové verze z roku 2007 s touto velmi podobný. Stejně tak se u obou adaptací na vytváření efektů podílelo studio Framestore. Zde je vidět, že i na televizním pořadu mohou pracovat studia, jež se věnují celovečerním snímkům. Studiová produkce seriálu měla dostatečný rozpočet, aby mohla jejich práce využít. Jiná situace by nastala, pokud by se jednalo o nezávislou produkci, které by se hůře zaštiťoval vyšší rozpočet.

Jeho temné esence jsou i zcela jasně produktem právě této multiplatformní éry. Spoluautorství BBC a HBO využívá dvouplatformní přístup k distribuci. Jak píše Venkateswaová, znamená to, že jsou epizody zároveň distribuovány na dvou platformách.⁹³ Pořad byl proto dostupný jak na lineárních televizních kanálech HBO a BBC One, ale zároveň i na IDTV portálech, HBO Max a BBC iPlayer.⁹⁴ „*Jeho temné esence* proto spojují kulturní a komerční podněty BBC pro zadání regionálně specifického díla s imperativem HBO jako

⁸⁸ JESUDASON, David. *Why His Dark Materials is the fantasy epic for our times* In.: BBC. 25.10.2019. Dostupné z: <https://www.bbc.com/culture/article/20191025-why-his-dark-materials-is-the-fantasy-epic-for-our-times> [cit. 2024-04-19]

⁸⁹ Tamtéž

⁹⁰ Tamtéž

⁹¹ Tamtéž

⁹² Tamtéž

⁹³ VENKATESWAR, Cileme Aroha. „*Tell Them Stories*”. *Exploring the ‘Spirit’ and ‘Matter’ of Television Adaptation in His Dark Materials*. Wellington, 2023. Master thesis. Victoria University of Wellington. Geoff Miles, Trisha Dunleavy.

⁹⁴ Tamtéž, s. 25

nadnárodního prémiového prostředí, který usiluje o špičkové pořady (často právě formátu quality TV), aby si udržel mezinárodní předplatitele.“⁹⁵ Díky této spolupráci se tak snížila potenciální rizika. Úzká provázanost BBC s dramaty podle literárních předloh a touha HBO po neobvyklých a kvalitních adaptacích vyústila ve výběr právě *Jeho temných esencí*, které nejenže podporují britskou stopu, ale zároveň představují určitý symbol kvality.

Při adaptaci *Jeho temných esencí* tvůrci využívají převážně tvůrčí postupy quality TV. Už se též nejedná o tak velký risk, jako tomu bylo v případě *Zlatého Kompasu*, a to díky velmi dobré spolupráci mezi oběma společnostmi. Důležité je také zmínit, že Philip Pullman, autor původní knižní série, byl výkonným producentem seriálové adaptace *Jeho temných esencí*. Takže i v této adaptaci se podílel na tvorbě a aktivně se zúčastnil i části její propagace. Jedná se o další z prvků quality TV, kdy se tvůrce původního románu stává součástí produkčního procesu.

⁹⁵ Tamtéž, s. 26

5. Přijetí a vnímání obou adaptací

V této kapitole budu zkoumat přijetí obou vybraných adaptací Pullmanova díla. Pomocí komparace určím nejzásadnější změny, kterými filmová i televizní tvorba prošla. Jde mi o to určit takové odlišnosti, které se na adaptacích projeví změnou doby a média. Cílem této kapitoly je zodpovědět otázku *jak* v rámci metodologie Lindy Hutcheonové a pochopit, jak byly obě adaptace přijaty s ohledem na jejich komerční úspěch, kontroverze a jak pracovaly s diváckým očekáváním.

Žánrová a jistá mediální gramotnost může být podstatnou pro pochopení adaptací jako adaptací.⁹⁶ Případá mi totiž podstatné vnímat jejich žánrové přiřazení, stejně tak i příslušnost k danému médiu. V mém případě jsem si žánr již vymezila, jedná se o fantasy. V ohledu média tu ale máme dvě odlišné platformy: film a seriál. Dochází k překódování jazyka daných médií, z *telling* (kniha) se dostáváme do *showing* (film, televize). V rámci tohoto procesu se proto určitá zobrazení mohou od literárního jazyka lišit. Stejně tak dochází i ke zkrácení nebo zjednodušení témat. Film bude z principu pracovat s kratším promítacím časem, než je tomu u seriálu. „Publikum různých médií vnímá odlišně nejen prostor, ale i čas: tento rozdíl vytváří nové problémy pro adaptaci ve všech médiích.“⁹⁷ Musíme proto brát v potaz specifika obou platforem s kontextem jejich vývoje a současnou formou.

5.1. Komerční úspěch

V roce 2007 New Line Cinema a Chriz Weitz do kin posílají adaptaci *Zlatý kompas*. S vidinou podobného úspěchu, který zažil *Pán Prstenů*, se studio nebojí vysokého rozpočtu, který činil v konečné podobě 180 milionů amerických dolarů. V Americe film vydělal 70 milionů dolarů, celkově se dostal na výdělek činící 372 milionů dolarů.⁹⁸ Nejednalo se ale o takový zisk, který si New Line Cinema představovalo.⁹⁹ V rámci celosvětových tržeb se ale rozhodně nejednalo o propadák. Návštěvnost filmu ve Velké Británii byla znatelná vysoká.

⁹⁶ HUTCHEON, Linda. *Teória adaptácie*. s. 136

⁹⁷ Tamtéž, s. 142

⁹⁸ Nash Information Services, LLC. The Numbers. Online. Dostupné z: <https://www.the-numbers.com/movie/His-Dark-Materials-The-Golden-Compass#tab=summary> [cit. 2024-04-19]

⁹⁹ THOMPSON, Kristin. (2009). *Franchise Failures*. Online. In.: *The Velvet Light Trap*. 64. 107-109. 10.1353/vlt.0.0068. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/236777562_Franchise_Failures [cit. 2024-04-19]

Dokonce se jednalo o druhý nejnavštěvovanější film toho roku v britských kinech.¹⁰⁰ V roce 2007 se ale úspěšnost amerických kin měřila podle komerčního úspěchu filmu v USA. Matt Brown toto chápe jako nešťastné načasování adaptace v roce 2007 v kontextu hollywoodské tvorby. Nezajímá je totiž tolik komerční úspěch v zahraničí, což bylo v rámci *Zlatého Kompasu* znatelnou nevýhodou, protože román v sobě nese přeformulované evropské geografie a má více fanoušků právě v Evropě.¹⁰¹ Skutečností ale bude spíše to, že společnost New Line Cinema prodala práva do zámoří, aby pokryla výrobní rozpočet, takže i když film vydělal na dalších trzích kromě Ameriky přes 260 milionů dolarů, tyto peníze se ztratily.¹⁰² Mnozí také komerční neúspěch v Americe spojují s protesty a bojkotem ze strany Katolické ligy. Výkonný ředitel a prezident Bill Donohue Katolické ligy se k tomu vyjádřil takto: "Tyto knihy očerňují křesťanství, pomlouvají katolickou církev a prodávají přednosti ateismu."¹⁰³ To je však problém, jenž svět *Jeho temných esencí* mezi ortodoxními katolíky provází již od vydání trilogie. Adaptace se ale v tomto případě od možných problematických částí knihy distancuje, to však v konečném důsledku nepomohlo s komerčním úspěchem a samotnou propagací filmu.

S komerčním úspěchem či neúspěchem série *Jeho temné esence* (2019–2022) je to složitější. Nejenže byla k nalezení v lineárním televizním vysílání, ale zároveň vycházela na streamovacích službách HBO. *Jeho temné esence* v premiérovém pondělí napříč všemi platformami HBO měly kolem 700 000 sledujících. Lineární vysílání stanice sledovalo něco kolem 424 000.¹⁰⁴ Při premiéře na britské televizní stanici BBC One přilákal seriál 7,2 milionu diváků. Na těchto číslech se mohl podepsat právě i větší dosah BBC v regionu, zatímco seriály ve Státech čelí větší konkurenci.¹⁰⁵ V rámci BBC se jedná o jedny z největších premiérových čísel. Další epizoda zaznamenala již divácký propad, sledovalo ji 5,7 milionu diváků.¹⁰⁶

¹⁰⁰ Tamtéž

¹⁰¹ BROWN, Matt. *10+ Years Later: THE GOLDEN COMPASS, a Failed Footnote in Fantasy Adaptations*. Online. In.: ScreenAnarchy. 26.10. 2017 Dostupné z: https://screenanarchy-com.translate.goog/2017/10/10-years-later-the-golden-compass-is-a-failed-footnote-in-fantasy-adaptations.html?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=cs&_x_tr_hl=cs&_x_tr_pto=sc [cit. 2024-04-19]

¹⁰² WRAY, Richard. *Jobs to go as New Line Cinema merged into Warner Bros*. Online. In.: The Guardian. 29.2.2008. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/business/2008/feb/29/useconomy> [cit. 2024-04-19]

¹⁰³ AGNEW, Travis. *WHAT'S MAKING CHRISTIANS UPSET OVER THE GOLDEN COMPASS?* Online. In.: TravisAgnew.org. 29.11.2007 Dostupné z: <https://www.travisagnew.org/2007/11/29/whats-making-christians-upset-over-the-golden-compass/> [cit. 2024-04-19]

¹⁰⁴ EARO, Math. *His Dark Materials' American Premiere Ratings Pale in Comparison to UK's*. Online. In.: CBR. 6.11.2019 Dostupné z: <https://www.cbr.com/his-dark-materials-us-premiere-ratings-uk/> [cit. 2024-04-19]

¹⁰⁵ Tamtéž

¹⁰⁶ KANTER, Jake. *'His Dark Materials' Loses 1.5M Viewers On Its Second Outing For The BBC*. Online. In.: Deadline. 11.11.2019 Dostupné z: <https://deadline.com/2019/11/his-dark-materials-ratings-bbc-1202782680/> [cit. 2024-04-19]

S určením jasného komerčního úspěchu je to v rámci *Jeho temných esencí* nezjistitelné, neboť seriál byl zároveň zveřejňován na více odlišných místech a platformách. Je proto těžké určit, zda se jednalo o kasovní úspěch, či nikoliv. Některé zdroje uvádějí, že jedna epizoda stála přibližně 7 miliónů dolarů, což by se rovnalo celkovému rozpočtu pro první řadu v rozmezí 50 až 60 miliónů dolarů.¹⁰⁷ S tím, že se v době premiéry první série počítalo s druhou, není známo, jestli její úspěch či neúspěch ovlivnil i podobu druhé a třetí série. Rozhodně se dá ale z číselch potvrdit, že nová adaptace uznávaných Pullmanových knih v Británii způsobila znatelný zájem.

5.2. Kontroverze

Matt Brown vidí ve filmové adaptaci *Zlatého Kompasu* (2007) jasný americký rukopis s ohledem na pohled na náboženství a snahu film přiblížit pro co nejširší diváctvo. „Film od toho všeho samozřejmě ustupuje, jak to umí jen americká produkce. Puberta je mimo hru (vlastně je s podivem, že studio neobsadilo Lyrů jako postpubertální a snáze sexuálně ovlivnitelnou teenagerku), a pokud jde o nějakou válku proti Bohu, tak na tu zapomeňte. *Letopisy Narnie: Lev, čarodějnice a skříň* uspěli částečně díky tomu, že se chytili za nos díky obrovské podpoře věřících skupin *The Passion of the Christ*; kdyby New Line postavilo *Zlatý kompas* jako ateisticko-agnostický protipól tohoto úspěchu, kdo ví, jak by to dopadlo, ale studio se raději rozhodlo odstranit vše, co by se dalo označit za urážlivé pro křesťanskou pravici, aby se pojistilo proti všem možným sázkám.“¹⁰⁸

Na kolik důležité je téma náboženství i v adaptacích, a zda je možné jej vyjmout bez újmy narace, není jednoduché určit. *Zlatý kompas* se těmto problémům chtěl vyhnout tím způsobem, že opustí snahu zadaptovat kontroverzní pasáže knihy a výraznou symboliku spjatou s kritikou církve. Právě však seškrtání náboženských témat považují kritici za nepochopení původní knihy a procesu jejího zadaptování. „Co se stalo? Složitá zápletko byla otupena, aby se vešla do tradičnějšího filmového formátu. Kontroverzní náboženské aspekty textu byly zmírněny, což popudilo fanoušky i kritiky.“¹⁰⁹ Takto komentuje stav filmu kritička Emma Stefanková. I přes změny se ale stejně v Americe zvedla vlna nevole a zasáhla jak produkční

¹⁰⁷ ST. CLAIR, Joshua. *How His Dark Materials Made the Daemons Look So Real It was like paying for a dire wolf every damn episode*. Online. In.: Men'sHealth 11.11.2019 Dostupné z: <https://www.menshealth.com/entertainment/a29759767/his-dark-materials-daemons-cost/> [cit. 2024-04-19]

¹⁰⁸ Tamtéž

¹⁰⁹ STEFANSKY, Emma. *The One Thing That Ruined 'The Golden Compass' Movie*. Online. In.: VOX MEDIA 30.10.2019. Dostupné z: <https://www.thrillist.com/entertainment/nation/the-golden-compass-movie-review-2007-adaptation> [cit. 2024-04-19]

změny, tak i výsledný komerční úspěch. Manhola Dargisová se k tomuto proto staví spíše sarkasticky: „Agnostici a ateisté mohou pro začátek litovat explicitní absence církve (ostatní mohou vidět přetrvávající stopy), ale filmy nikdy nebyly zvlášť dobrou kazatelnou pro jiné bohy než ty, které si film sám vytvořil.“¹¹⁰ Absence náboženské tematiky a převážně kritika organizované církve se prolíná ve všech odborných článcích, co jsem našla. Mnozí to považují za podřízení se diváctvu v Americe, jiní za nepochopení myšlenky původního díla. V tomto souhlasím s tvrzením Stuarta Heritage z The Guardian: „Hlavním důvodem neúspěchu *Zlatého kompasu* bylo jeho nakládání s náboženstvím. V knize bylo naprosto jasné, že Philip Pullman má konkrétní problém s katolickou církví, ale ve filmu se jeho vztek rozmělnil do obecného rozčarování ze všech dogmatických systémů víry. Toto rozmělnění však dokázalo pouze naštvat sekulární skupiny (které opravdu chtěly vidět epos za 180 milionů dolarů o podezření jednoho muže ohledně papeže) i katolíky (kteří se dozvěděli, že se natáčí nový film o tom, jak jsou všichni hrozni, a v důsledku toho si koplí). Tím, že se film snažil nikoho neurazit, se mu podařilo odcizit si všechny.“¹¹¹ Explicitně proto ve filmu nikdy nenajdeme přímou kritiku katolické církve či přímé odkazy na ni. Magisterium, jenž právě ve světě *Jeho temných esencí* představuje náboženskou organizaci, se v této adaptaci staví do pozice jakékoliv absolutní nadvlády či uskupení v rámci fantasy žánru bez jakýchkoliv podob se skutečnou katolickou církví.

U seriálového zpracování se většina kritiků shodne na tom, že jde o odvážnější přístup k adaptaci náboženských témat vůči knižní předloze. Jak poukazuje Adam Lee: „První dvě sezóny se přesně držely knižní předlohy a věřící divák proti nim nemusel nic namítat. Hlavním padouchem je Magisterium, zlovolná a mocná verze křesťanské církve z Lyrina vesmíru. Dalo by se to vykládat spíše jako podobenství o korupci a náboženském pokrytectví než o náboženství jako takovém.“¹¹² Odlišný přístup tvůrců připisuje jiné době vzniku adaptace a kontextu v tvorbě náboženských i protináboženských filmů či seriálů. „I po zhlédnutí seriálu zůstávám příjemně překvapen, že vzniklo něco tak jednoznačně protináboženského. Samozřejmě je možné, že tvůrci seriálu záměrně vyvolávali kontroverzi jako prostředek

¹¹⁰ DARGIS, Manohla. *Bless the Beasts and Children Online*. In.: The New York Times. 12.7.2008. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/2007/12/07/movies/07comp.html?searchResultPosition=1> [cit. 2024-04-19]

¹¹¹ HERITAGE, Stuart. *The Golden Compass recap: how a literary triumph was turned to dust*. Online. In.: The Guardian. 10.11.2013. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/film/2013/nov/10/golden-compass-film-recap> [cit. 2024-04-19]

¹¹² LEE, Adam. *'His Dark Materials' is faithful to Philip Pullman's humanist vision*. Online. In.: OnlySky. 2.2.2023 Dostupné z: <https://onlysky.media/alee/his-dark-materials-is-faithful-to-philip-pullmans-humanist-vision/> [cit. 2024-04-19]

k vyvolání publicity. Na druhou stranu, svět se od vydání knih stal mnohem sekulárnějším. Je také možné, že souhlasili s filozofií seriálu a prostě to nepovažovali za velký problém. Nad populárními médii založenými na křesťanských nebo náboženských tropech nikdo nemhouří oči. Je fér, abychom i my nevěřící dostali plnohodnotný vlastní fikční svět.“¹¹³ Výkonný producent se i k náboženské tematice vyjadřoval před samotným zveřejněním celého seriálu. Podle něj by se nemělo jednat o „útok na náboženství“. Nevidí v knižní předloze od Pullmana žádné podobnosti se současnými náboženskými organizacemi.¹¹⁴ Tvůrci si ale byli vědomi negativního přijetí *Zlatého kompasu* ortodoxními křesťany v USA. Zároveň seriál je zadaptováním celé trilogie *Jeho temných esencí* a jeho humanistické poselství je i důležitou náplní druhé a třetí série. *Jeho temné esence* nejsou kritikou náboženství jako takové, ale dívají se kritickým okem na církev. Pravděpodobně právě rok vydání seriálu se zaměřením na britské publikum mohl být i důvodem jeho mnohem kladnějšího přijetí bez výrazných kontroverzí ve společnosti.

5.3. Divácká očekávání

Knižní zpracování *Jeho temné esence* mají širokou cílovou skupinu. Mezi čtenáře patří jak děti, tak i dospělí. To je možná jeden z největších kamenů úrazu pro jeho zadaptování do filmové či televizní podoby. Buď může dojít k vynechání problematických pasáží knihy pro nižší filmový rating, anebo naopak. „Není nic neobvyklého na tom, že dospělí často cenzorují adaptace, rozhodují o tom, co je pro děti vhodné, a co ne. Někdy zase změni v procesu adaptace příběh tak, aby ho přizpůsobili odlišnému obecenstvu.“¹¹⁵ Zároveň zde můžeme v jistém smyslu mezi cílovou skupinu zařadit i diváky žánru fantasy filmového i knižního. Jednotlivé fanouškovské základny se ale mohou mezi sebou velmi lišit, takže není vždy jistá jejich přízeň. Hollywoodské filmy v 21. století mají takový přístup, aby na jejich filmy přišlo co největší množství diváků z různorodých věkových skupin. Snaží se proto o nižší rating. V rámci seriálu je přístupnost spíše doporučením pro rodiče.

Zlatý kompas má v Americe rating PG-13. Tato klasifikace slouží rodičům jako upozornění, aby své děti mladší 13 let na film doprovázeli (v českém prostředí je tento věk 12

¹¹³ Tamtéž

¹¹⁴ THORNE, Will. 'His Dark Materials' Executive Producer Says Series 'Is Not an Attack on Religion'. Online. In.: Variety, 24.7. 2019 Dostupné z: <https://variety.com/2019/tv/news/his-dark-materials-executive-producer-religion-1203278658/> [cit. 2024-04-19]

¹¹⁵ HUTCHEON, Linda. Teória adaptácie. s. 128

let). Bylo to z důvodu, že se děti objevují v nebezpečných situacích či dochází k explicitním násilím jako jsou boje mezi fantaskními medvědy či lidmi.¹¹⁶ Na stránkách *Kids in Mind* jsou dokonce k dohledání nejproblematičtější části filmu. Kromě boje medvědů (kdy dojde k zabití jednoho z nich se zobrazením krve) a smrti jednoho z dětí, zde více znepokojivých scén nenalezneme. V případě seriálu *Jeho temné esence* nedošlo ke změně cílové skupiny.¹¹⁷ V rámci streamovacích služeb a vysílání pořadu v televizi se ale jedná pouze o doporučení, jenž nelze jasně od diváků požadovat. Avšak oproti filmové verzi z roku 2007 se zdá být seriálová verze více cílená na dospělé publikum, obsahuje totiž mnoho dlouhých dialogů, nezaměřuje se pouze na postavu Lyry, ale otevírá i mnohé vedlejší příběhové linie. Objevuje se zde i více násilných scén. Přesto zůstal doporučený rating seriálu stejný. Svět *Jeho temných esencí* je o dětech. Celý příběh je ale o tom, že děti ztrácejí svou nevinnost, dostávají se do nebezpečí, a dokonce umírají tragickou smrtí.¹¹⁸ Proto je otázka ratingu problematická a mnohými je doporučována pro starší děti a teenagery. Zde se projevuje problém se širokou cílovou skupinou, která provází i původní knižní sérii. Seriálová adaptace se snaží v tomto ohledu více držet původního záměru, který Pullman zamýšlel, a tím je vytvoření série vhodné jako pro děti, tak i dospělé.¹¹⁹

Každá adaptace také musí pracovat s tím, že bude mít mezi sebou informované i neinformované diváky. Někteří jsou znalí původních knih či jiných adaptací, jiní však nikoliv. Dobrá adaptace by měla být také schopna uspokojit jak informovaného, tak i neinformovaného diváka. Měla by fungovat sama o sobě, jako dílo samotné, ale zároveň i jako výsledný produkt adaptování. Musí pracovat s tím, že čím jsou fanouškové „zranitelnější“, tím může být jejich zklamání potenciálně vyšší.¹²⁰ Informovaný divák bude proto vždy srovnávat různé podoby příběhu a jinak reagovat na jejich změny. Změna média zahrnuje stejné změny v očekávání.¹²¹ Mezi taková očekávání podle Hutcheonové můžeme brát například časové možnosti média. Ty v případě adaptací *Jeho temných esencí* hrají primární roli ve vyprávění příběhu Lyry.

¹¹⁶ Kids-In-Mind. *The Golden Compass*. Online. Dostupné z: <https://kids-in-mind.com/g/goldencompass.htm>

¹¹⁷ O'KEEFE, Meghan. *Is 'His Dark Materials' Too Scary and Intense for Children to Watch?*. Online. In.: Decider. 5.11.2019 Dostupné z: <https://decider.com/2019/11/05/what-is-his-dark-materials-on-hbo-rated/> [cit. 2024-04-19]

¹¹⁸ O'KEEFE, Meghan. *Is 'His Dark Materials' Too Scary and Intense for Children to Watch?*. Online. In.: Decider. 5.11.2019 Dostupné z: <https://decider.com/2019/11/05/what-is-his-dark-materials-on-hbo-rated/> [cit. 2024-04-19]

¹¹⁹ SQUIRES, Claire. *Philip Pullman, Master Storyteller: A Guide to the Worlds of His Dark Materials*. s. 140–143

¹²⁰ HUTCHEON, Linda. *Teória adaptácie*. s. 133

¹²¹ Tamtéž, s. 132

Přitažlivost adaptace spočívá v jejím opakování, rozdílech, znalosti a novosti.¹²² V případě *Zlatého Kompasu* se jednalo o první díl původní velké fantasy ságy. Muselo dojít ke zjednodušení určitých příběhových částí a témat, aby jej filmový divák lépe pochopil. Stejně tak se musel první díl trilogie vejít do dvouhodinového časového rozpětí filmu. V rámci filmového zpracování bylo tak velmi omezující časové rozhraní. Aby byl film vhodný pro děti, nemohlo se jednat o příliš dlouhý film. Některé postavy byly přejmenovány, nebo jich bylo více spojeno do jedné osoby. Největší změna zde ale nastala na konci. V tomto případě byla vynechána důležitá příběhová linie, a tím je vyústění osudu nejlepšího přítele Lyry – Rogera. Tato část je velmi podstatná pro začátek pokračování dalšího dílu. Adaptace z roku 2007 nejenom že tento důležitý narativní bod vynechává, zároveň nás připravuje o knižní konec. *Zlatý kompas* (2007) končí s otevřeným koncem. Výrazně tak mění divácká očekávání u informovaného diváka. Mělo jít původně o trilogii, takže je pravděpodobné, že i smrt Rogera měla být zakomponována do začátku filmového sequelu v podobě druhého dílu. Jenže pokračování filmu se nikdy neuskutečnilo. Jde o rozhodnutí, které neinformované diváky nebude ovlivňovat, ale znatelně jej budou vnímat znalci jiných adaptací a knižní předlohy. Očekávání další velké fantasy trilogie způsobily v jistém smyslu i nenaplněná divácká očekávání. Trilogie nevznikla a příběh působí nedokončeně.

Seriálové zpracování *Jeho temné esence* (2019–2022) se muselo potýkat s více druhy informovaných diváků. Byly zde jak čtenáři knižní předlohy, tak i diváci znalí filmové adaptace i divadelního zpracování. „Na rozdíl od Rowlingové a Martina však Pullman neměl při adaptacích takové štěstí. *Harry Potter a kámen mudrců* přišel do kin v roce 2001 a sklídl okamžitý úspěch; v té době se mu na velkém i malém plátně jen máloco podobalo. Když v roce 2011 přišla *Hra o trůny*, nikdo podobnou fantasy pro televizi netočil.“¹²³ Opět se zde seriál *Jeho temné esence* dostal do pozice, kdy měl být dalším nástupcem něčeho sociálně a historicky významného, co ovlivnilo podobu tvorby, v tomto případě seriálová adaptace *Hra o trůny*. Stejně již samotná volba stanice HBO a BBC vytváří jistá divácká očekávání, jak jsem zmiňovala u produkční historie seriálu *Jeho temných esencí* (viz. kapitola 4.3.2) V poslední době se adaptování knihy do podoby seriálů stalo velmi atraktivní. Na rozdíl od filmu klade odlišné nároky na diváka. Seriály nabízejí víceméně neomezené množství času pro zpracování.

¹²² Tamtéž, s. 124

¹²³ BUNDEL, Ani. *HBO's 'His Dark Materials' does Philip Pullman justice. But the timing is unfortunate.* Online. In.: NBC News. 5.11.2019 <https://www.nbcnews.com/think/opinion/hbo-s-his-dark-materials-does-philip-pullman-justice-timing-ncna1076326> [cit. 2024-04-19]

Jedna epizoda *Jeho temných esencí* se v průměru pohybuje kolem 45 minut. Už jen první série proto nabízí třikrát více času pro zpracování příběhu, než tomu bylo u filmové verze. V seriálové adaptaci také velmi dobře funguje budování dlouhodobého napětí, odlišný vztah mezi herci a diváky, stejně jako věrnější diváctvo. Tím, že *Jeho temné esence* vycházely každé pondělí zároveň na stanici BBC One a streamovacích službách HBO, vraceli se diváci každý týden. Cenově se sledování televize a návštěva kina také mění. To, co je divák schopný díky předplatnému streamovacích služeb zhlédnout, se nedá srovnat s jednou návštěvou kina s občerstvením. V tomto případě proto není neobvyklé, že se seriálové adaptace fantasy knih stávají trendem. Televize se stala ideálním prostředím, kde se několikastránkové knihy nemusejí spoléhat na dvou až tříhodinové rozpětí filmového formátu v kině. Sledování televize je odlišná činnost, než je sledování filmu v kině. Podle Hutcheonové se dá sledování televize (přesněji sledování v rámci VOD služeb, jenž se dá kontrolovat) přirovnat ke čtení knihy nebo hraní her.¹²⁴ Seriálová adaptace si tak může dovolit být pomalejší a mnohem intimnější, než je tomu u adaptace filmové. To opět nahrává žánru fantasy, který bývá často výpravný a v případě *Jeho temných esencí* obsahuje náročný filozofický podtext.

Divácká očekávání se týkají i žánru jako takového. Umístění tvorby pod záštitu určitého žánru pomáhá komunikaci mezi diváctvem a filmovými či televizními studii. *Jeho temné esence* jsou intertextuální tvorbou. Obsahuje několik literárních žánrů.¹²⁵ I když se v této práci zaměřuji primárně na fantasy, nelze opomenout i znaky jiných jako je drama, thriller nebo sci-fi. Nalezneme zde i vyprávěcí postupy užívané v dětské literatuře. *Jeho temné esence* se v tomto směru ukazují jako problematičké. Převážně tak v jejich uchopení v rámci procesu adaptace a diváckého očekávání. Zde dochází k výrazně odlišným přístupům k hybridizaci a intertextualitě původní knižní série v rámci adaptace.

Zlatý kompas zvolil cestu, kdy si exkluzivně pro zpracování vybral dětský žánr společně s fantasy. Díky tomu mohl lépe uchopit propagaci díla, stejně jako aktualizovat adaptaci pro určitou vybranou skupinu. Jenže hybridizace žánru se ukázala být pro *Jeho temné esence* zásadní. Došlo totiž k zjednodušení důležitých částí děje, protože by nenaplňovaly tradičnější formu dětské fantasy. Příkladem je scéna se smrtí Rogera. Ta byla z filmové verze plně vynechána. V dětské fantasy není důvod mít explicitně zobrazenou smrt. Byl dán důraz

¹²⁴ HUTCHEON, Linda. *Teória adaptácie*. s. 142

¹²⁵ SQUIRES, Claire. *Philip Pullman, Master Storyteller: A Guide to the Worlds of His Dark Materials*. s.115–144

na dobrodružnou část příběhu. V televizním prostředí byl ale přístup odlišný. Když se podíváme do zásadních znaků quality TV pořadů, nalezneme mezi nimi i hybridizaci žánrů. Seriál *Jeho temných esencí* dokáže tento aspekt původní knižní série dobře využívat. Není nutné z Pullmanova díla vynechávat nebo potlačovat další žánry. Už se nejedná pouze o dětskou fantasy. Některé scény si dovolují být temnější a více připomínají thriller. Scéna se smrtí Rogera je v tomto případě součástí konce první televizní řady. V pozdějších záběrech je možné vidět i jeho nehybné tělo. *Jeho temné esence* totiž nejsou výhradně pouze fantasy.¹²⁶ Proto adaptace díla funguje v kontextu současné televize a převážně tak v tvorbě stanice HBO, která se hybridizací vyznačuje.

¹²⁶ SQUIRES, Claire. *Philip Pullman, Master Storyteller: A Guide to the Worlds of His Dark Materials*. s.145

Závěr

Fantasy je neustále se měnící žánr, který je těžko definovatelný a poměrně široký. V minulosti to byla jedna z jeho předních nevýhod. Bylo složité jasně určit cílové publikum, pracovat s diváckým očekáváním a mít správné prostředky pro jeho tvoření. Společně s vývojem zobrazovacích technologií se fantasy dostalo z literatury do filmu a následně i do televize. Už od počátku těchto médií jsme mohli vidět pokusy o fantasy adaptace.¹²⁷ Nejvýrazněji se na vývoji fantasy podepsal *Pán prstemí*, jak ve své literární podobě od J. R. R. Tolkiena, tak i jeho filmová verze od Petera Jacksona. Adaptace literárních děl se ukázaly být pro fantasy ve filmu a v televizi zásadní.

Na příkladu *Jeho temných esencí* jsem se pokusila ukázat, jakými změnami od roku 2007 do roku 2019 fantasy žánr prošel. Převážně jak se změnil přístup k adaptování fantasy. Zvolila jsem takovou knihu, která se neřadí pouze do fantasy žánru a je problematická s určením jasného cílového publika. Pullmanův styl a jazyk, který přejímá z tradice dětské fantasy literatury, se ukázal být obtížnější pro proces adaptace. Jedná se totiž o knihu s metafyzickými otázkami, kritikou organizovaného náboženství a mnohými tématy mířenými spíše na dospělé čtenáře. Na rozdíl od jiných fantasy děl se zde adaptátoři museli vyrovnat nejen se žánrem, ale i jeho žánrovou hybridizací a komplexností témat společně s cílovým publikem.

Filmová adaptace *Zlatý kompas* následovala trend, který byl nastolen na počátku 21. století v Hollywoodu. Vytvářela z fantasy spektakl, který se snažil zaujmout co nejširší publikum s co největším dosahem. Vysoké rozpočty nutily tvůrce a filmová studia vyvarovat se zbytečným riskům. Vyhledávala proto takové fantasy knihy a trilogie, které již měly svoje cílové publikum. New Line Cinema se po úspěchu *Pána prstemí* pustilo do další knižní trilogie. Pullmanova kniha obsahovala mnoho problematických částí. *Zlatý kompas* se proto zaměřil na Pullmanovo dílo v rámci zdůraznění dětské fantasy a jeho dobrodružného nádechu. New Line Cinema vytvořilo z *Jeho temných esencí* rodinný film, který ale nedokázal dostatečně zaujmout americké publikum a největší úspěch zažil v zámoří. Uspěl sice svými vizuálními efekty, ale co se týče děje, budování světa a postav, pohořel jak u kritiky, tak i u amerického diváctva.

¹²⁷ STRATYNER, Leslie; K. KELLER, James. *Fantasy Fiction into Film: Essays*. s. 2

V roce 2019 se televizní adaptace *Jeho temných esencí* pokusila o odlišný přístup. Využila formát quality TV, který dokázal lépe pracovat s literární předlohou. Zdůraznil hybridizaci žánrů, zanechal komplexnost příběhu a stejně tak i široké cílové publikum. Fantasy žánr v desátých letech dvacátého prvního století začal právě i díky úspěchu *Hra o trůny* mířit více na dospělé diváky. Spolupráce HBO a BBC využila multiplatformní televizní éru. Ukázalo se, že fantasy velmi dobře funguje v kombinaci s jinými žánry. Díky tomu se daří na něj nalákat i odlišné divácké skupiny. Již se nejedná o dětský žánr či exkluzivní místo pro niche publikum. Vývoj počítačových efektů a technologií obecně také přispěl k jeho lepší dostupnosti. *Jeho temné esence* jsou technicky k adaptaci velmi náročné, a to převážně kvůli zobrazení daemonů a paralelních světů. Studiová televizní produkce je na úrovni, kdy si může dovolit vysoké rozpočty pro takovýto projekt. Samozřejmě vzniká i mnoho fantasy seriálů pod nezávislými studii, ty to ale s technickým aspektem budou mít vždy složité. Fantasy je a bude vždy finančně náročné.

Pomocí vybraných adaptací jsem byla schopna určit kontext v rámci fantasy žánru s ohledem na minulou filmovou a současnou televizní tvorbu. Jedná se o odlišná média, která procházejí vlastními trendy a vývojem. V případě televize se prostředí zásadně změnilo. Fantasy zde již nefiguruje jako exkluzivní žánr. Díky formátu quality TV získává určitou prestiž jak mezi kritikou, tak i diváky. Budoucnost fantasy se zdá být právě v nedefinovatelnosti a překračování hranic jiných žánrů. To, co bylo proto původně kritizováno se nakonec ukazuje být jeho výhodou v současné době. „Pomocníky jsou fanoušci, kritici a učenci, a dokonce i technologie. Mezi překážky patří krátkozrací kritici, kteří fantazii zavrhlí, stejně jako mnoho nedostatečných filmů, které poškodily pověst žánru.“¹²⁸

Jeho temné esence nespádají pouze do fantasy žánru. Jejich intertextualita z nich dělá velmi komplexní a těžko uchopitelnou tvorbu. Každá z adaptací se rozhodla zdůraznit odlišnou část a aktualizovat jej pro svoje diváctvo. Atraktivita světa *Jeho temných esencí* v budoucnosti určitě přinese další osobité přístupy jak ke kritice církve, tak i práce s fantasy žánrem a jeho hybridizací. Ať už se bude jednat o filmové, televizní nebo odlišné médium.

¹²⁸ FOWKES, A, Katherine. *The Fantasy Film: New Approaches to Film Genre*. s. 171

Seznam použitých pramenů, literatury a zdrojů

Prameny

1. *Jeho temné esence*. 1.série [His Dark Materials] [seriál]. USA/Velká Británie, HBO, BBC, 2019.
2. PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence: Zlatý kompas*. Přeložila Dominika KŘEŠŤANOVÁ. Praha: Argo, 2021. ISBN 978-80-257-3459-9.
3. *Zlatý kompas* [The Golden Compass] [film]. Režie Chris WEITZ. USA, New Line Cinema, 2007.

Literatura

4. DĚDINOVÁ, Tereza (ed.). *Na rozhraní světů: fantastická literatura v mezioborovém zkoumání*. Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2016. ISBN 978-80-210-8441-4.
5. FOWKES, A, Katherine. *The Fantasy Film: New Approaches to Film Genre*. USA: High Point University, 2010. ISBN 9781405168793.
6. HERBERT, Daniel. *Maverick Movies: New Line Cinema and the Transformation of American Film*. Oakland, California: University of California Press. 2024. ISBN 9780520382367.
7. HUTCHEON, Linda. *Teória adaptácie*. Brno: Janáčkova akademie múzických umění v Brně, 2012. ISBN 978-80-7460-027-2.
8. LAETZ, Briand; JOHNSTON, J. Joshua. *What Is Fantasy?*. In: *Philosophy and Literature*. USA: Johns Hopkins University Press, 2008.
9. LOTZ, Amanda D. *We Now Disrupt This Broadcast: How Cable Transformed Television and the Internet Revolutionized It All*. Cambridge: The MIT Press, 2018. ISBN 978-0262037679.
10. SANGSTER, Matthew. *An Introduction to Fantasy*. UK: Cambridge University Press, 2023. ISBN 978-1-009-42994-8.
11. SERGEANT, Alexander. *Encountering the Impossible: The Fantastic in Hollywood Fantasy Cinema*. New York: State University of New York Press, 2021. ISBN 978-14-3848-459-4.

12. SQUIRES, Claire. *Philip Pullman, Master Storyteller: A Guide to the Worlds of His Dark Materials*. New York: Continuum, 2006. ISBN 978-08-2641-716-9.
13. STRATYNER, Leslie; K. KELLER, James. *Fantasy Fiction into Film: Essays*. North Carolina: McFarland & Company, 2007. ISBN 978-0-7864-3057-4.
14. THOMPSON, Robert J. *Television's Second Golden Age*. USA: Syracuse University Press 1997. ISBN 9780815605041.
15. WALTERS, James. *Fantasy Film: A Critical Introduction*. New York: Berg publishers, 2011. ISBN 978-1-84788-308-7.
16. WEBSTER, Merriam. *Merriam-Webster's encyclopedia of literature*. Springfield, Mass.: Merriam-Webster, 1995. ISBN 0877790426.

Odborné práce

17. ØSTMANN, Lucy Kristine. *The Golden Compromise – A reception study of the film adaptation based on His Dark Materilas: Norther Lights*. Oslo, 2020. Master thesis. University of Oslo. Gitte Mose.
18. ŠVOJŠOVÁ, Michaela. *Kouzelný svět Pullmanovy trilogie „His dark Materials“*. České Budějovice, 2007. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. PhDr. Kamila Vránková, Ph.D.
19. VENKATESWAR, Cileme Aroha. *“Tell Them Stories”. Exploring the ‘Spirit’ and ‘Matter’ of Television Adaptation in His Dark Materials*. Wellington, 2023. Master thesis. Victoria University of Wellington. Geoff Miles, Trisha Dunleavy.

Zdroje

20. AGNEW, Travis. *WHAT'S MAKING CHRISTIANS UPSET OVER THE GOLDEN COMPASS?*. Online. In.: TravisAgnew.org. 29.11.2007 Dostupné z: <https://www.travisagnew.org/2007/11/29/whats-making-christians-upset-over-the-golden-compass/> [cit. 2024-04-19]
21. BROWN, Matt. *10+ Years Later: THE GOLDEN COMPASS, a Failed Footnote in Fantasy Adaptations*. Online. In.: ScreenAnarchy. 26.10. 2017 Dostupné z: <https://screenanarchy-com.translate.goog/2017/10/10-years-later-the-golden-compass-is-a-failed-footnote-in-fantasy->

- [adaptations.html? x tr sl=en& x tr tl=cs& x tr hl=cs& x tr pto=sc](#) [cit. 2024-04-19]
22. BUNDEL, Ani. *HBO's 'His Dark Materials' does Philip Pullman justice. But the timing is unfortunate*. Online. In.: NBC News. 5.11.2019 Dostupné z: <https://www.nbcnews.com/think/opinion/hbo-s-his-dark-materials-does-philip-pullman-justice-timing-ncna1076326> [cit. 2024-04-19]
23. BUTLER, Robert. *Philip Pullman's dark arts*. Online. The Economist. INTELLIGENT LIFE magazine (December 2007). [paywall] Dostupné z: <https://web.archive.org/web/20080305011900/http://www.moreintelligentlife.com/node/697>
24. COHEN, S. David. *His Fantasy Materials*. Chritz Weitz on The Golden Compass. *Script Magazine*. November/December (2007).
25. DARGIS, Manohla. *Bless the Beasts and Children*. Online. In.: The New York Times. 12.7.2008. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/2007/12/07/movies/07comp.html?searchResultPosition=1> [cit. 2024-04-19]
26. EARO, Math. *His Dark Materials' American Premiere Ratings Pale in Comparison to UK's*. Online. In.: CBR. 6.11.2019 Dostupné z: <https://www.cbr.com/his-dark-materials-us-premiere-ratings-uk/> [cit. 2024-04-19]
27. HERITAGE, Stuart. *The Golden Compass recap: how a literary triumph was turned to dust*. Online. In.: The Guardian. 10.11.2013. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/film/2013/nov/10/golden-compass-film-recap> [cit. 2024-04-19]
28. *His Dark Materials*. Awards. Online. In. IMDb. Dostupné z: https://www.imdb.com/title/tt5607976/awards/?ref_=tt_awd [cit. 2024-04-19]
29. IMDbPro. *Box.Office Mojo*. Online. Dostupné z: <https://www.boxofficemojo.com/year/world/2007/> [cit. 2024-04-19]
30. JESUDASON, David. *Why His Dark Materials is the fantasy epic for our times* In.: BBC. 25.10.2019. Dostupné z: <https://www.bbc.com/culture/article/20191025-why-his-dark-materials-is-the-fantasy-epic-for-our-times> [cit. 2024-04-19]

31. JUKES, Peter. *All his materials*. Online. In: Aeon, 13. 1. 2014. Dostupné z: <https://aeon.co/essays/a-rare-interview-with-philip-pullman-the-religious-atheist> [cit. 2024-04-18]
32. KANTER, Jake. *'His Dark Materials' Loses 1.5M Viewers On Its Second Outing For The BBC*. Online In.: Deadline. 11.11.2019 Dostupné z: <https://deadline.com/2019/11/his-dark-materials-ratings-bbc-1202782680/> [cit. 2024-04-19]
33. Kids-In-Mind. *The Golden Compass*. Online. Dostupné z: <https://kids-in-mind.com/g/goldencompass.htm>
34. LEE, Adam. *'His Dark Materials' is faithful to Philip Pullman's humanist vision*. Online. In.: OnlySky. 2.2.2023 Dostupné z: <https://onlysky.media/alee/his-dark-materials-is-faithful-to-philip-pullmans-humanist-vision/> [cit. 2024-04-19]
35. MCNARY, Dave. CHANGING DIRECTION. 'Compass' points back to original helmer. *Daily Variety*. Vol. 291 Issue 25. 8. 5. 2006.
36. MILLER, Gerri. *Inside 'The Golden Compass'*. Online. In: HowStuffWorks. 19.4.2024 Dostupné z: <https://entertainment.howstuffworks.com/golden-compass.htm> [cit. 2024-04-19]
37. Nash Information Services, LLC. The Numbers. Online. Dostupné z: <https://www.the-numbers.com/movie/His-Dark-Materials-The-Golden-Compass#tab=summary> [cit. 2024-04-19]
38. O'KEEFE, Meghan. *Is 'His Dark Materials' Too Scary and Intense for Children to Watch?*. Online. In.: Decider. 5.11.2019 Dostupné z: <https://decider.com/2019/11/05/what-is-his-dark-materials-on-hbo-rated/> [cit. 2024-04-19]
39. OZIEWICZ, Marek; HADE, Daniel. *The Marriage of Heaven and Hell? Philip Pullman, C.S. Lewis, and the Fantasy Tradition*. Online. *Mythlore*. Vol. 28, No. 3/4 (109/110) (Spring/Summer 2010), p. 39-54. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/26814910?searchText=the+marriage+of+heaven+and+hell+philip+pullman> [cit. 2024-04-19]
40. ST. CLAIR, Joshua. *How His Dark Materials Made the Daemons Look So Real. It was like paying for a dire wolf every damn episode*. Online. In.: Men'sHealth

- 11.11.2019. Dostupné z: <https://www.menshealth.com/entertainment/a29759767/his-dark-materials-daemons-cost/> [cit. 2024-04-19]
41. STEFANSKY, Emma. *The One Thing That Ruined 'The Golden Compass' Movie*. Online. In.: VOX MEDIA 30.10.2019. Dostupné z: <https://www.thrillist.com/entertainment/nation/the-golden-compass-movie-review-2007-adaptation> [cit. 2024-04-19]
42. STEWART, Dan. *Philip Pullman isn't done building new worlds*. Online. TIME Magazine. Vol. 190 Issue 18, 30.10.2017. p. 51-53. [paywall] Dostupné z: <https://fr.everand.com/article/362124417/Philip-Pullman-Isn-T-Done-Building-New-Worlds> [cit.2024-04-19]
43. THOMPSON, Kristin. (2009). *Franchise Failures*. Online. In.: The Velvet Light Trap. 64. 107-109. 10.1353/vlt.0.0068. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/236777562_Franchise_Failures [cit. 2024-04-19]
44. THORNE, Will. *'His Dark Materials' Executive Producer Says Series 'Is Not an Attack on Religion'*. Online. In.: Variety. 24.7. 2019. Dostupné z: <https://variety.com/2019/tv/news/his-dark-materials-executive-producer-religion-1203278658/> [cit. 2024-04-19]
45. WELLS-LASAGNE, Shannon. *High Fidelity: Adapting Fantasy to the Small Screen*. Online. In: OpenEditor Journalist. June 2014. Dostupné z: <https://journals.openedition.org/tvseries/343> [cit. 2024-04-19]
46. WRAY, Richard. *Jobs to go as New Line Cinema merged into Warner Bros*. Online. In.: The Guardian. 29.2.2008. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/business/2008/feb/29/useconomy> [cit. 2024-04-19]

NÁZEV:

Zlatý kompas / Jeho temné esence: Analýza dvou adaptací v kontextu dobové produkce žánru fantasy

AUTOR:

Karolina Matějková

KATEDRA:

Katedra divadelních a filmových studií

VEDOUcí PRÁCE:

Mgr. Michal Sýkora, Ph.D.

ABSTRAKT:

Předmětem práce je srovnání filmové a televizní adaptace *Zlatý kompas / Jeho temné esence* z roku 2007, respektive 2019. Práce se zaměřuje na určení podoby a změn fantasy žánru v rámci dobového kontextu filmové a televizní produkce. Metodologicky bude primárně vycházet z teorie adaptace Lindy Hutcheonové z knihy *Teória adaptácie*, pomocí níž se definují kritéria struktury práce a výzkumný postup. Charakterizaci fantasy žánru a kontextu doby se práce bude věnovat jak pomocí odborných knih od Jamese Walterse, Leslie Stratynerové, Jamese R. Kellera, Katherine A. Fowkesové, Alexandra Sergeanta, tak i populárně-naučných článků. Cílem je postihnout, jak dobové vnímání fantasy žánru ovlivnilo podobu adaptací a jejich přijetí kritiky a diváctvem.

KLÍČOVÁ SLOVA:

Zlatý kompas, Jeho temné esence, fantasy, adaptace, Philip Pullman

TITLE:

The Golden Compass / His Dark Materials: An Analysis of Two Adaptations in the Context of Contemporary Fantasy Genre Production

AUTHOR:

Karolina Matějková

DEPARTMENT:

Department of Theater and Film Studies

SUPERVISOR:

Mgr. Michal Sýkora, Ph.D.

ABSTRACT:

The subject of this thesis is a comparison of the film and television adaptations of *The Golden Compass / His Dark Materials* from 2007 and 2019. The thesis focuses on determining the form and changes of the fantasy genre within the contemporary context of film and television production. The methodology will be primarily based on *Theory of Adaptation* by Linda Hutcheon, which will be used to define the structure, the criteria and research procedure. The characterization of the fantasy genre and the historical context will be addressed in the thesis through the use of scholarly books by James Walters, Leslie Stratyner, James R. Keller, Katherine A. Fowkes, and Alexander Sergeant, as well as non-fiction articles. The aim is to examine how the contemporary perception of the fantasy genre influenced the form of the two adaptations and their reception by critics and audiences.

KEYWORDS:

Golden Compass, His Dark Materials, fantasy, adaptation, Philip Pullman